

Uloga i djelovanje stranih muslimanskih dobrovoljaca u ratu Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini 1992. - 1994.

Zadro, Lucija

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:795055>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2022-10-06**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Lucija Zadro

**ULOGA I DJELOVANJE STRANIH
MUSLIMANSKIH DOBROVOLJACA U
RATU HRVATA I MUSLIMANA U BOSNI I
HERCEGOVINI 1992. – 1994.**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

Lucija Zadro

**ULOGA I DJELOVANJE STRANIH
MUSLIMANSKIH DOBROVOLJACA U
RATU HRVATA I MUSLIMANA U BOSNI I
HERCEGOVINI 1992. – 1994.**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Stjepan Ćosić

Sumentor: mag. educ. hist. Mijo Beljo

Zagreb, 2020.

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
2. MLADI MUSLIMANI – JEZGRA STRANKE DEMOKRATSKE AKCIJE (SDA).....	2
3. PUBLICISTIČKI RADOVI ALIJE IZETBEGOVIĆA	4
3.1. ISLAMSKA DEKLARACIJA.....	4
3.2. ISLAM IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA	5
4. POLITIČKI PORTRET ALIJE IZETBEGOVIĆA	7
4.1. PREGOVORI I PRIPREME ZA RAT	7
4.2. REFERENDUM O NEOVISNOSTI BiH	9
5. VOJNO ORGANIZIRANJE	11
6. DOLAZAK MUDŽAHEDINA U BiH	13
6.1. HUMANITARCI I VOJNICI	13
6.2. FINANCIRANJE I NAORUŽAVANJE	16
7. PRVI INCIDENTI I NAGOVJEŠTAJI SUKOBA.....	17
8. POČETAK OTVORENOG RATA	20
8.1. POKUŠAJ POLITIČKOG DOGOVORA	20
8.2. RAT U SIJEČNJU 1993. I ZLOČIN U DUSINI.....	21
9. TRAVANJSKA OFENZIVA	23
9.1. OTMICE KAO NAGOVJEŠTAJ NOVIH NAPADA	23
9.2. ZLOČIN U MILETIĆIMA.....	25
10. BORBE U LIPNJU 1993.....	26
10.1. NASTAVAK MUSLIMANSKOG NAPADA.....	26
10.2. ZLOČIN U BIKOŠIMA – MALJINAMA	26
10.3. OSVAJANJE GUČE GORE.....	27
11. OSNIVANJE POSTROJBE „EL MUDŽAHID“	28
12. BITKA ZA VOZUĆU 1995.	31
13. ZAKLJUČAK.....	32
14. BIBLIOGRAFIJA.....	33

1. UVOD

Bosna i Hercegovina po svom državnom ustroju i društvenoj strukturi danas je jedna od najkompleksnijih zemalja na svijetu. Njezina je povijest ispunjena tragičnim događajima i burnim prevratima, a izostanak državotvorne tradicije posebno je otežao proces izgradnje stabilne političke strukture i funkcionalnog društva. Moderna je Bosna i Hercegovina podijeljena na dva entiteta u kojima žive tri konstitutivna naroda: Hrvati, Bošnjaci¹ i Srbi te se u najnovije vrijeme često raspravlja o (ne)ravnopravnosti i (ne)održivosti takve asimetrične koncepcije. Pri svakoj takvoj debati treba imati na umu da je postojeće političko i društveno stanje u najvećoj mjeri stvoreno Daytonskim sporazumom, čiji Aneks 4 funkcionira kao Ustav BiH.² Taj je mirovni sporazum okončao rat koji se od 1991. do 1995. g. vodio na području BiH te je za razumijevanje suvremenih događaja neophodno poznavati tijek i fenomenologiju toga sukoba. S obzirom da je trenutno aktualno pitanje položaja i suživota Hrvata i Bošnjaka u Federaciji BiH, za konstruktivnu je raspravu potrebno sagledati genezu njihovog odnosa, s posebnim osvrtom na posljednji rat. U hrvatskom javnom diskursu uvriježene su pretpostavke o navodnom dugogodišnjem savezništvu i prijateljskim odnosima Hrvata i Bošnjaka koji su bezrazložno prekinuti 1993. g. te se rijetko ulazi u dublju analizu uzroka te pojave. Također, smatra se kako su Bošnjaci najviše stradali u ratu i bili izloženi najvećoj agresiji. Ovaj rad nastoji preispitati te osnovne postavke, pri čemu se u fokus stavlja vjersko-politička pozadina bošnjačkih aktivnosti, koja najplastičnije ocrtava njihova stvarna očekivanja i namjere.

Iz više su razloga kao središnji motiv odabrani mudžahedini, odnosno strani muslimanski dobrovoljci koji su se uključili u rat u BiH. Prije svega, njihova je prisutnost i djelovanje u BiH iznimno zanimljiva i kontroverzna tema o kojoj se nedovoljno javno govori, a aktualna je u odnosu na svjetske događaje. Također, na temelju praćenja mudžahedinske pokretljivosti na kritičnim ratnim područjima mogu se donijeti važni zaključci o razlozima, tijeku i karakteru hrvatsko-bošnjačkog rata. U ovome su radu sažeti najvažniji podatci koji mogu ponuditi odgovore na navedenu problematiku. Cijelo se istraživanje temelji na postojećoj i javno dostupnoj literaturi, kao i na izvornim dokumentima korištenima u sudskim procesima pred Međunarodnim kaznenim sudom za bivšu Jugoslaviju u Haagu, a koji su dostupni u bazi podataka na internetskim stranicama tog suda.

¹ U narednim će se poglavljima za označavanje naroda koji se danas naziva Bošnjacima koristiti naziv Muslimani, koji je bio u aktivnoj upotrebi tijekom najvećega dijela razdoblja koje se u ovome radu obrađuje.

² Pri tome se ne smije zanemariti činjenica da je izvorni Dayton i pogotovo Ustav Federacije BiH do danas bitno izmijenjen brojnim intervencijama i amandmanima Visokoga predstavnika međunarodne zajednice za BiH.

2. MLADI MUSLIMANI – JEZGRA STRANKE DEMOKRATSKE AKCIJE (SDA)

Organizacija Mladi Muslimani utemeljena je 1941. g., ali njezini počeci sežu još u 1939. g. kada se u Bosni i Hercegovini počinju okupljati i zajednički djelovati mladi intelektualci i bivši studenti sveučilišta Al-Azhar u Kairu. Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata podupirali su uspostavljanje autonomne Bosne i Hercegovine koja bi bila pod njemačkom upravom. Po uspostavi komunističke vlasti djelovali su ilegalno s ciljem osnivanja države po uzoru na Pakistan koja bi okupila muslimansko stanovništvo na Balkanu. Kako se dade iščitati iz njihove zakletve, osim življenja po propisima Kurana i principima islama, članovi su se dužni boriti protiv svega neislamskoga i za dobrobit svih muslimana na svijetu, a za taj cilj moraju biti spremni žrtvovati i svoj život.³ Njihova ilegalna djelatnost uključivala je tiskanje listova „Mudžahid“ i „Kolo“ te brošure „Pakistan“.⁴ Ciljevi rada organizacije bili su jasno određeni, a uključivali su ideološku izgradnju pojedinca, stvaranje islamskog društva i sredine, političko i ekonomsko oslobođenje i ujedinjenje islamskog svijeta, uspostavu islamskog poretka te uspostavu islamske kulture i civilizacije.⁵

Tajno djelovanje Mladih Muslimana nije dugo trajalo, jugoslavenske su vlasti u prvih nekoliko poslijeratnih godina uhitile niz istaknutih članova te je naposljetku rad organizacije onemogućen. Težak udarac Mladim Muslimanima bila je i rezolucija Vakufskog sabora Islamske vjerske zajednice iz 1949. g. kojom su izopćeni i označeni kao teroristička organizacija koja promiče panislamizam.⁶ Korijene njihovog neslaganja treba tražiti još u ratnom razdoblju. Mladi su se Muslimani 1942. g. pridružili El Hidaji, udruženju islamskih svećenika, kao njezin omladinski ogranak, ali s tim potezom nisu bili suglasni svi njihovi članovi. Neki su imali izrazito negativan stav prema islamskom kleru za kojeg su smatrali da se previše dodvorava zemaljskim vlastima i da nije sposoban izboriti se za interese naroda. Takvi su se pojedinci angažirali u radu Merhameta, muslimanskog dobrotvornog društva, a bavili su se uglavnom zbrinjavanjem muslimanskih izbjeglica.⁷

Na liberalnom valu krajem 1960-ih obnavlja se i rad Mladih Muslimana na čelu s Alijom Izetbegovićem koji tada sastavlja Islamsku deklaraciju u kojoj je sažeo načela islamskog pokreta. Zbog svoga je rada uhićen 1983. g. zajedno s nizom svojih suradnika te im

³ LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 103; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 28; TRHULJ, *Mladi Muslimani*, 121.

⁴ LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 130; TRHULJ, *Mladi Muslimani*, 16.

⁵ TRHULJ, *Mladi Muslimani*, 122-125.

⁶ LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 129-131.

⁷ Esad HEĆIMOVIĆ, „Sestre su sada dame, braća gospoda – a drugovi krivci“, *BH Dani* (Sarajevo), on-line izdanje, 16. 7. 1999., pristup ostvaren 20. 3. 2020., <https://www.bhdani.ba/portal/arhiva-67-281/111/t114a.htm>; TRHULJ, *Mladi Muslimani*, 11. U Merhametu je tada bio aktivan i Alija Izetbegović.

se sudilo u tzv. Sarajevskom procesu. Okosnica optužnice, osim teksta Islamske deklaracije, bile su i veze uhićenih „kontrarevolucionara“ s ostalim islamskim državama. Naime, tvrdilo se da su članovi Mladih Muslimana pozivali na islamizaciju BiH i da su pokušali srušiti Jugoslaviju uz pomoć drugih stranih država, prvenstveno Irana.⁸ Nadalje, istraživane su i veze Mladih Muslimana s Muslimanskom braćom, organizacijom osnovanom 1928. g. sa sjedištem u Egiptu koja teži okupiti sve muslimane svijeta u borbi protiv sekularizma i za uspostavu islamske teokratske države. Osoba koja je povezivala ove dvije organizacije bio je Fatih El Hassanein, o kome će kasnije biti više riječi. Još je važno napomenuti kako su neki članovi Muslimanske braće, nakon atentata na egipatskog predsjednika Sadata 1979. g., pobjegli i nastanili se dijelom i na području bivše Jugoslavije, gdje će dobiti na važnosti 1990-ih.⁹ Također je zanimljivo primijetiti kako su jugoslavenski obavještajni organi upozoravali da Sarajevski proces privlači veliku pažnju stranih medija, pogotovo onih islamskih. Naveli su kako se u bečkom časopisu Al Dawa, glasilu Muslimanske braće, poziva na bojkot Zimskih olimpijskih igara u Sarajevu kako bi se izrazilo negodovanje zbog progona Muslimana u Jugoslaviji.¹⁰

Za kontekst rata u Bosni i Hercegovini posebno je važna uloga koju su Mladi Muslimani odigrali u stvaranju Stranke demokratske akcije (SDA) 1990. g. Pokretači te stranke bosanskohercegovačkih Muslimana bili su upravo bivši članovi Mladih Muslimana na čelu s Alijom Izetbegovićem. Džemaludin Latić, jedan od osuđenika u Sarajevskom procesu, opisao je SDA kao stranku konzervativnog usmjerenja koja njeguje islamske tradicionalne vrijednosti. Međutim, da bi stranka osigurala masovnu potporu, nije bilo dovoljno samo okupiti proganjane i uhićivane Muslimane pa su na samome početku u stranku uključeni i neki bivši komunistički dužnosnici, poput Fikreta Abdića koji je uživao veliki ugled u narodu. Ipak, neosporni politički i ideološki vođa SDA bio je Izetbegović, a njegova je Islamska deklaracija, do tada u rukopisu, tiskana 1990. g. i prodavana na stranačkim skupovima svim članovima i simpatizerima kao svojevrsni stranački program.¹¹

⁸ LUČIĆ, *Uzroci rata*, 136-138; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 28; MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 46-47.

⁹ MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 31-38.

¹⁰ LUČIĆ, *Uzroci rata*, 139.

¹¹ HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 46; LUČIĆ, *Uzroci rata*, 140; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 28-29; TRHULJ, *Mladi Muslimani*, 70.

3. PUBLICISTIČKI RADOVI ALIJE IZETBEGOVIĆA

3.1. ISLAMSKA DEKLARACIJA

Premda postoje neke oprečne tvrdnje oko toga kada je točno napisana i kada je tiskana programska brošura Islamska deklaracija, a i sam je Izetbegović o njoj govorio šturo i neodređeno, ipak se može utvrditi da je prvo izdanje tiskano tek 1990. g. i da predstavlja zreo i autentičan Izetbegovićev predizborni program i političku orijentaciju.¹²

Na samome početku Islamske deklaracije autor ju je sažeto definirao kao „jedan program islamizacije Muslimana i muslimanskih naroda“ te navodi da je njihov glavni cilj „ostvarenje Islama na svim poljima u osobnom životu pojedinaca, u porodici i društvu, kroz obnovu islamske vjerske misli i stvaranja jedinstvene islamske zajednice od Maroka do Indonezije“.¹³ Nadalje, Izetbegović se obrušio na predvodnike konzervativne, kao i na zagovornike modernističke struje u islamu jer oni „u islamu vide samo religiju“, a takvi su pogrešni pristupi doveli do stagnacije i pasivizacije islamskih naroda.¹⁴ Potom autor definira islamski poredak kao sintezu islamskog društva i vlasti i zaključuje kako je „islamsko društvo bez islamske vlasti nedovršeno i nemoćno“, a „islamska vlast bez islamskog društva je ili utopija ili nasilje“ te smatra kako svaki islamski poredak istovremeno mora biti i politički pokret jer je islam religija, ali i mnogo više od toga, on je „jedan integralan način života“. Iz tih premisa slijedi jedan od najvažnijih zaključaka Islamske deklaracije o nespojivosti islama i neislamskih sistema na temelju čega autor zaključuje kako „nema mira ni koegzistencije između islamske vjere i neislamskih društvenih i političkih institucija“.¹⁵

Utjecaj panislamizma Mladih Muslimana vidljiv je iz Izetbegovićevog obrazlaganja principa ummeta koji opisuje kao „težnju za ujedinjenjem svih Muslimana u jedinstvenu zajednicu – vjersku, kulturnu i političku“ te pri tom ističe kako „Islam nije nacionalnost, ali jeste nadnacionalnost ove zajednice“.¹⁶ Također, još je jedan vrlo bitan zaključak, koji može razjasniti mnoge Izetbegovićeve političke poteze u toku rata, onaj o odnosu islamskog poretka i nemuslimanskih manjina gdje autor smatra kako se „islamski poredak može ostvariti samo u zemljama u kojima Muslimani predstavljaju većinu stanovništva“.¹⁷ Dalje u tekstu to objašnjava navodeći kako „islamski pokret treba i može prići preuzimanju vlasti čim je

¹² MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 33.

¹³ IZETBEGOVIĆ, *Islamska deklaracija*, 2-3.

¹⁴ IZETBEGOVIĆ, *Islamska deklaracija*, 4-6.

¹⁵ IZETBEGOVIĆ, *Islamska deklaracija*, 12-13.

¹⁶ IZETBEGOVIĆ, *Islamska deklaracija*, 16.

¹⁷ IZETBEGOVIĆ, *Islamska deklaracija*, 21.

moralno i brojno toliko snažan da može ne samo srušiti postojeću neislamsku, nego i izgraditi novu islamsku vlast“. Kao primjer dobro ostvarenog islamskog poretka, Izetbegović ističe Pakistan.¹⁸

3.2. ISLAM IZMEĐU ISTOKA I ZAPADA

Izetbegovićevo mnogo opsežnije i studioznije djelo *Islam između Istoka i Zapada* tiskano je 1984. g. i ponovo 1995. g. te sadržajno korespondira s glavnim idejama Islamske deklaracije, ali ih uobličuje na filozofsko-teološki način. Samo je djelo podijeljeno na dva dijela, u prvom se autor osvrće na pitanje religije općenito, a u drugome dijelu pojašnjava glavne odrednice islama. U samome uvodu autor objašnjava kako postoje tri pogleda na svijet: religiozni, materijalistički i islamski naglašavajući kako islam nije sinteza ili prosjek druga dva principa, ali on ipak zauzima „srednju poziciju“. ¹⁹ U nastavku se Izetbegović kritički osvrće na mnoge aspekte života i vrjednota zapadne civilizacije, pri tom o nekim dostignućima govori izrazito pozitivno, neke potpuno odbacuje, poput položaja žene u zapadnom svijetu, ali pravo značenje njegovih riječi dolazi na vidjelo tek u mnogo zanimljivijem drugom dijelu knjige koji problematizira islam.

Kao dvije osnovne dogme islama, Izetbegović navodi usklik „Allahu ekber“ (Bog je najveći) i „Al-akidu – La ilahe illallah“ (Nema božanstva osim Boga) te zaključuje kako su one ujedno i „najrevolucionarnije devize islama“ koje su se proslavile i doživjele svoju potvrdu u islamskoj revoluciji u Iranu.²⁰ Iduća vrijednost koju Izetbegović naglašava je spremnost na žrtvu u ime islama i pri tom ističe kako je šehid „najviši tragični lik islama... svetac i borac u jednoj ličnosti“. ²¹ Imajući na umu već spomenuta načela djelovanja Mladih Muslimana, treba istaknuti kako Izetbegović pohvalno govori o sveučilištu-džamiji Al-Azhar u Kairu koje je uspjelo ostvariti „jedinstvo vjere i nauke“, a države koje to jedinstvo uspješno provode su Pakistan i Iran.²²

Osim svega ranije navedenoga, posebno je ključan za razumijevanje određenih Izetbegovićevih vojnih i političkih poteza završni dio knjige *Islam između Istoka i Zapada*, koji govori o predanosti. Naime, Izetbegović povijest tumači kao Božju volju na koju čovjek

¹⁸ IZETBEGOVIĆ, *Islamska deklaracija*, 24-25.

¹⁹ IZETBEGOVIĆ, *Islam između Istoka i Zapada*, 13-21.

²⁰ IZETBEGOVIĆ, *Islam između Istoka i Zapada*, 189.

²¹ IZETBEGOVIĆ, *Islam između Istoka i Zapada*, 203.

²² IZETBEGOVIĆ, *Islam između Istoka i Zapada*, 208-209.

ne može utjecati, on može „djelovati da se situacija izmijeni, ali ima situacija koje su u svojoj suštini nepromjenljive“. Prema takvom tumačenju čovjek je samo izvršitelj zadane i nepromjenjive sudbine koja u nekim slučajevima može biti i tragična. Na to misli Izetbegović kada kaže da je „predanost sudbini potresan odgovor na veliku čovječansku temu o stradanju koje se ne može izbjeći. Ona je... odluka da sve treba izdržati i pretrpjeti“. Međutim, trpljenje nepravde nije besmisleno, nego je ono za svakog pravog muslimana najveća vrlina. Izetbegović poentira izjednačujući pojmove predanost i islam te pojašnjava da je to „herojsko osjećanje ne heroja nego običnog čovjeka u neizbježnim životnim nevoljama, tragično osjećanje šehida koji je izvršio svoju dužnost i koji prihvata svoju sudbinu“.²³

Zaključno možemo primijetiti kako ovakvo Izetbegovićevo determinističko shvaćanje povijesti i tumačenje predanosti kao apsolutnog pokoravanja svim nepravdama i nevoljama, predstavlja jedan vrlo kompleksan i često kontradiktoran sustav mišljenja i djelovanja. Kao što primjećuje politolog Dražen Pehar, „Izetbegović se prema političkim problemima nije odnosio na normalan način“ jer umjesto da ih pokuša racionalno objasniti i riješiti, on ih prihvaća kao povijesnu nužnost, pri čemu nepravda postaje jedna pozitivna okolnost.²⁴ U kontekstu rečenoga, i gledano iz Izetbegovićeve perspektive, postaje jasno kako se značenje prijetnje izbivanja rata ili pokušaja pregovaranja temeljito mijenja.

²³ IZETBEGOVIĆ, *Islam između Istoka i Zapada*, 265-267; PEHAR, *Alija Izetbegović*, 54-56.

²⁴ PEHAR, *Alija Izetbegović*, 96-99.

4. POLITIČKI PORTRET ALIJE IZETBEGOVIĆA

4.1. PREGOVORI I PRIPREME ZA RAT

Kada govorimo o razdoblju neposredno pred izbijanje rata u Bosni i Hercegovini, važno je istaknuti nekoliko ključnih izjava i poteza Alije Izetbegovića koji su usmjerili razvoj događaja, odnosno doveli do ratnog sukoba, prvenstveno između Hrvata i Muslimana, o čemu će se u nastavku ovoga rada razmatrati s naglaskom na djelovanje mudžahedina.

U rujnu 1990. g. u intervjuu za Oslobođenje, a potom i na predizbornom skupu SDA u Velikoj Kladuši, Izetbegović je svoj politički cilj sažeo izjavivši „ili građanska republika ili građanski rat“ nadodavši kako su Muslimani spremni „braniti oružjem Bosnu“. Jasno je pritom da bi građanska republika značila dominaciju najbrojnijeg naroda u Bosni i Hercegovini – Muslimana, a Izetbegović je bio prvi političar koji je u ime svoga naroda pozvao na rat ako se taj partikularni zahtjev ne ispuni.²⁵ Sličan stav pokazao je i u veljači 1991. g. kada je na sjednici Skupštine SR BiH kazao kako bi „zbog suverene Bosne žrtvovao mir, ali zbog mira u Bosni ne bi žrtvovao suverenu Bosnu“. Istom se prilikom moglo čuti kako Muslimani „nemaju drugu domovinu“ što aludira na činjenicu da Hrvati i Srbi imaju.²⁶ U ovom se slučaju Izetbegović založio za nepodijeljenu suverenost u BiH koja je ostvariva samo ako se Bosna i Hercegovina promatra kao država s muslimanskom većinom, što je bilo u praksi neostvarivo i nije odgovaralo realnom stanju u bosanskohercegovačkom društvu. Svjestan te činjenice, Izetbegović je često isticao kako Srbi i Hrvati imaju "rezervne" domovine na koje se mogu osloniti pa bi Muslimanima, zbog izostanka te privilegije, trebalo pripasti većinsko pravo u Bosni i Hercegovini.²⁷

Također, u veljači 1991. g. bilo je već izvjesno da se Jugoslavija raspada, a Izetbegović je u takvim okolnostima pokušao, doduše poprilično neuspješno, pozicionirati Bosnu i Hercegovinu. Zaključio je tada da iza Jugoslavije ostaje „trostupanjska federacija“ u kojoj bi Hrvatska i Slovenija bile posve samostalne, jezgra države bile bi Srbija i Crna Gora, a Bosna i Hercegovina bile bi „negdje između“. Nakon toga uslijedio je val nezadovoljstva, birači SDA smatrali su se izdanima, a u Sarajevu su osvanuli grafiti s natpisima „Alija Srbije“.²⁸ Međutim, takav Izetbegovićev stav odgovara onome što je izrekao na osnivačkoj skupštini Srpske demokratske stranke (SDS) 1990. g., kojoj je prisustvovao kao jedan od

²⁵ LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 170; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 30.

²⁶ LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 178; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 30.

²⁷ PEHAR, *Alija Izetbegović*, 46-49.

²⁸ LUČIĆ, *Uzroci rata*, 308.

predstavnik ranije utemeljene SDA, kada se složio sa svime što je prethodno izrekao Jovan Rašković, potom je izjavio da se SDA zalaže za „jednu razumnu federaciju“ te da će SDA i SDS biti „lojalni suradnici na zajedničkom cilju očuvanja BiH i Jugoslavije“.²⁹

Idući važan događaj zbio se u svibnju 1991. g. kada su nenaoružani Hrvati u selu Pologu, koje se nalazi između Mostara i Širokoga Brijega, zaustavili kolonu tenkova, oklopnih i drugih vozila JNA koja je krenula iz vojarne Sjeverni logor u Mostaru prema Dalmaciji. Blokada je trajala tri dana i svi apeli upućivani narodu da se raziđe i oslobodi prolaz, uključujući i onaj tadašnjega predsjednika HDZ-a BiH Stjepana Kljuića, nisu urodili željenim rezultatima. Hrvati su ustrajali u otporu tenkovima JNA uzvikujući: „Nema prolaza“ i „Oslobodite Kijevo“. Konačno, u Polog je stigao i Alija Izetbegović kao predsjednik Predsjedništva SR BiH i okupljene je pridobio na svoju stranu efektnim rečenicama poput: „Vi ste moj narod, ja sam vaš“, „Ova armija više nije ono što je bila“ te „Ja izdati ne znam“. Hrvati su ga doista i dočekali kao svoga predsjednika te su naposljetku propustili kolonu JNA jer je Izetbegović tvrdio kako armija ide na Kuprešku visoravan samo na vojnu vježbu.³⁰

Da Izetbegovićeva politička pozicija može postati još konfuznija, dokaz je sastanak Izetbegovića, Tuđmana i Miloševića u Splitu u lipnju 1991. g. Tom su prilikom razgovarali o posebnoj ulozi koju Bosna i Hercegovina ima u kontekstu jugoslavenske krize te je Izetbegović odlučno otklonio glasine kako su raspravljali o podjeli BiH nadodavši kako s njim o tome nije ni moguće pregovarati. Izjavio je kako je on „predstavnik Republike BiH i svih njezinih naroda“.³¹ Unatoč toj tvrdnji, Izetbegović je već u srpnju 1991. g. uputio čelnika Muslimanske bošnjačke organizacije Adila Zulfikarpašića i filozofa Muhameda Filipovića na pregovore s Radovanom Karadžićem i Slobodanom Miloševićem s ciljem sklapanja „historijskog sporazuma“ Muslimana i Srba u BiH kojim bi se isključilo Hrvate. Dogovor je doista postignut kada su muslimanski predstavnici pristali zadržati BiH u „krunjoj Jugoslaviji“, a srpski su vođe zauzvrat bili spremni odustati od regionalizacije BiH. Nakon negativnih reakcija, Izetbegović je ipak odbio prihvatiti takav sporazum.³²

Kada se gore navedeno ima na umu, nije teško shvatiti Izetbegovićev postupak nakon što je JNA 1. listopada 1991. g., u napadima na šire zaleđe Dubrovnika, spalila hrvatska sela u Popovu polju u južnoj Hercegovini, od kojih je najveće bilo selo Ravno. Nakon nekoliko dana

²⁹ LUČIĆ, *Uzroci rata*, 261.

³⁰ LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 188-189.

³¹ LUČIĆ, *Uzroci rata*, 317; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 44-45.

³² LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 196; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 46.

šutnje, Izetbegović se 6. listopada 1991. g. obratio javnosti putem TV Sarajeva rekavši kako je BiH „neutralna u ratu između Srbije i Hrvatske“, pozvao je da se ne odaziva mobilizaciji ni pozivu da se sudjeluje u građanskom ratu te zaključio: „Zapamtite, ovo nije naš rat“.³³ Iz tog je priopćenja jasno, iako to Izetbegović nije izričito naglasio, da se on upućuje isključivo muslimanskom narodu, a ranije izjave kako je on predstavnik svih naroda BiH pale su u vodu. Pri tom se ne smije zanemariti činjenica da je napad JNA izvršen na teritoriju BiH, što Izetbegović potpuno zanemaruje i isključuje Hrvate u Hercegovini iz svoje zone interesa. S druge strane, Republika Hrvatska sustavno je tijekom 1991. g. napadana upravo s teritorija BiH, ali Izetbegović je očito smatrao da ga se to ne tiče, rat je doživljavao isključivo kao sukob Hrvata i Srba.³⁴ Takav njegov stav pomogao je Hrvatima da uvide da su prepušteni samima sebi te su se oni ubrzo počeli samoorganizirati.

Kako je Izetbegović u tom trenutku doživljavao JNA, najbolje pokazuje činjenica da se s predstavnicima vlasti BiH sredinom listopada 1991. g. sastao s generalom Kadijevićem. Izetbegović je tom prilikom Kadijeviću naglasio kako „mi s armijom nismo imali niti želimo da imamo problema“, a Kadijević ga je uvjeravao kako se JNA nalazi u BiH isključivo zbog rata s Hrvatskom.³⁵ Međutim, situacija će se ubrzo promijeniti i Izetbegović će ponovo biti taj koji će pozivati na rat umjesto na pregovore.

4. 2. REFERENDUM O NEOVISNOSTI BiH

Kao što je ranije prikazano, Alija Izetbegović bio je prva osoba koja je u Bosni i Hercegovini otvoreno pozivala na rat iako se to na prvi pogled može činiti iracionalnim, pogotovo ako se uzme u obzir prvotno stanje vojne sposobnosti Muslimana. Svi njegovi naizgled kontradiktorni stavovi i izjave koje se međusobno pobijaju, dobivaju novi smisao kada se sagledaju u kontekstu događaja na početku 1992. g.

Politički predstavnici bosanskohercegovačkih Srba, koji su se usprotivili prijedlogu suverenosti BiH, 9. siječnja 1992. g. donijeli su odluku o stvaranju Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine. Idućeg dana, 10. siječnja 1992. g., održana je sjednica Predsjedništva SR BiH sa samo jednom točkom dnevnog reda, onom o spomenutoj srpskoj odluci.³⁶ Ta je

³³ LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 202; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 82.

³⁴ MARIJAN, *Domovinski rat*, 38-39.

³⁵ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 84.

³⁶ PEHAR, *Alija Izetbegović*, 29-30.

sjednica imala značajan pregovarački potencijal jer su joj prisustvovali i Biljana Plavšić i Nikola Koljević, srpski članovi Predsjedništva, koji su pozivali na razumno rješenje i konstruktivne pregovore. Upravo je Izetbegović bio taj koji je definitivno odbacio pregovaračku opciju. Naime, on je smatrao kako je srpska odluka apsolutno protuustavna, što uostalom ni srpski predstavnici nisu negirali, te je naglašavao kako prava Srba u BiH ničim nisu ugrožena. U srpskoj je odluci vidio tendenciju stvaranja Velike Srbije koja bi bosanskohercegovačke Muslimane ostavila bez vlastite države. Za Izetbegovića stvaranje Republike srpskog naroda BiH već je bio svojevrsni *casus belli*. Usporedivši Srbe s nacistima, ponovo je zaprijetio: „Ako treba da se tučemo, pa i to ćemo“. ³⁷ Što se tiče pregovora, njih je Izetbegović otpisao kao nepotrebne jer je smatrao da su razlike među narodima nepremostive i da nema nikakve podloge na kojoj bi se gradila nada u uspješnosti pregovora. Umjesto toga, njegov je prijedlog referendum. ³⁸ Ubrzo će se uspostaviti na koji je način njime manipulirao.

Unatoč razmimoilaženjima u stavovima, Hrvati su podržali odluku o raspisivanju referenduma, ali su željeli osigurati poštivanje svoje suverenosti u budućem državnom uređenju. Formulirano je tzv. livanjsko pitanje koje je predviđalo uspostavu triju kantona, ali muslimanska strana taj referendumski prijedlog nije ni razmotrila. Dok se pripremao referendum, u Lisabonu su bili u tijeku pregovori o unutarnjem razgraničenju BiH koji će rezultirati stvaranjem Cutileirovog plana. ³⁹ Nakon što se Izetbegović vratio s lisabonskih pregovora, 25. veljače 1992. g. održana je sjednica Glavnog odbora SDA u Sarajevu. On je tada održao jedan vrlo zanimljiv govor iz kojega se mogu iščitati njegove namjere i očekivanja od predstojećeg referenduma. Kazao je kako je neophodno pridobiti Hrvate za referendum i procijenio je da ih je uspio uvjeriti „jer se nadaju da će u toj Bosni i Hercegovini dobiti nekakvu suverenost, nekakva nacionalna priznanja, nekakve regije“. Dalje je nastavio u već viđenom tonu ustvrdivši kako mu je jedino bitno ishoditi međunarodno priznanje BiH. To je slikovito opisao rekavši: „Dajte da mi stavimo obručeve oko Bosne, da to sačuvamo, da otklonimo osnovnu opasnost a unutra nek se burka šta hoće, šta ja mogu“. ⁴⁰ Pregovori, dakle, za Izetbegovića nikada nisu bili opcija koja bi realno mogla dovesti do krajnjeg dogovora, on ih je isključivo koristio kao sredstvo kupovanja vremena i u situacijama u kojima je procijenio da bi mu otvorenost za pregovore mogla priskrbiti naklonost međunarodne zajednice, a njegov je cilj zapravo bio osigurati vrijeme potrebno da se Muslimani pripreme za rat.

³⁷ PEHAR, *Alija Izetbegović*, 31-34.

³⁸ PEHAR, *Alija Izetbegović*, 35-37.

³⁹ LUČIĆ, *Uzroci rata*, 359-360.

⁴⁰ Esad HEĆIMOVIĆ, „Lisabonska tajna Alije Izetbegovića“, *BH Dani* (Sarajevo), on-line izdanje, 7. 3. 2008., pristup ostvaren 20. 3. 2020., <https://www.bhdani.ba/portal/clanak/560/arhiva/lisabonska-tajna-alije-izetbegovica>

Referendum je održan 29. veljače i 1. ožujka 1992. g. te se gotovo 63% stanovništva izjasnilo za neovisnu BiH. Osim Muslimana, referendumu su se odazvali i gotovo svi Hrvati, dok su ga Srbi uglavnom bojkotirali te su tako na koncu bili "preglasani". Zanimljivo je primijetiti da je najveći odaziv građana zabilježen upravo u općinama gdje Hrvati imaju značajnu većinu, poput Posušja, Ljubuškog ili Gruda.⁴¹ Taj 1. ožujka bio je prekretnica iz još jednog razloga: nekoliko je Muslimana pucalo na srpske svatove u Sarajevu te je jedan čovjek stradao. SDS je to protumačio kao „napad na dostojanstvo i integritet cijelog srpskog naroda“ jer se pucalo na srpsku zastavu i ubijen je srpski stari svat, što je sa simboličke strane za Srbe bilo znakovito. Ubrzo su se u Sarajevu pojavile barikade, a grad je blokiran. Ipak, situacija se privremeno stabilizirala, barikade su uklonjene, a Izetbegović je pozivao građane da iziđu u šetnju i da se druže. Naime, još nisu bili postavljeni „obručevi oko Bosne“ pa je bilo potrebno smiriti situaciju. Europska je zajednica naposljetku uvažila želju iskazanu referendumom i priznala je Bosnu i Hercegovinu 6. travnja 1992. g.⁴²

5. VOJNO ORGANIZIRANJE

Rat u Bosni i Hercegovini bio je u punom zamahu, ali unatoč tome Predsjedništvo BiH ratno je stanje proglasilo tek 20. lipnja 1992. g. U tom je trenutku Vojska Republike Srpske (VRS) nadzirala oko 70% teritorija te je tijekom 1992. g. nastavila s napadima. Područja kojima su ovladali uglavnom su bila većinski muslimanska, a u pretežno hrvatskim dijelovima, koje je branio HVO, imali su znatno manje uspjeha.⁴³ Bosanskohercegovački Hrvati od ljeta 1991. g. počeli su se vojno organizirati preko sustava Teritorijalne obrane (TO) u općinama gdje je vlast imao HDZ BiH. Početkom 1992. g. osnovan je Stožer Herceg-Bosne u Grudama koji je koordinirao te lokalne jedinice. Hrvatsko vijeće obrane (HVO) formalno je osnovano u Mostaru 8. travnja 1992. g. Do kraja 1992. g. osnovane su četiri operativne zone: Jugoistočna Hercegovina, Sjeverozapadna Hercegovina, Srednja Bosna i Bosanska Posavina.⁴⁴

Prva muslimanska vojna organizacija bila je Patriotska liga, stranačka vojska SDA. Neki tvrde da je osnovana već u ožujku 1991. g., ali o tome nema dovoljno pouzdanih dokaza. Tijekom travnja 1992. g. Patriotskoj ligi pripojen je muslimanski dio Teritorijalne obrane, a u

⁴¹ LUČIĆ, *Uzroci rata*, 365.

⁴² LUČIĆ, *Uzroci rata*, 366-369.

⁴³ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 61, 95-97.

⁴⁴ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 86, 169-172.

lipnju 1992. g. TO BiH preimenovana je u Armiju BiH (ABiH).⁴⁵ U tu jedinstvenu vojsku uklopile su se i neke druge postrojbe, poput Zelenih beretki, ali i prvih postrojbi mudžahedina koji u to vrijeme pristižu.⁴⁶ U rujnu 1992. g. formirano je pet korpusa ABiH: 1. za Sarajevo i okolicu, 2. za tuzlansku regiju, 3. za srednju Bosnu, 4. za Hercegovinu i jugozapadnu Bosnu i 5. za zapadnu Bosnu. Radi napada na Hrvate, početkom 1993. g. osnovane su i četiri operativne grupe 3. korpusa, a iz istoga razloga u lipnju 1993. g. osnovan je i 6. korpus sa sjedištem u Konjicu.⁴⁷

Zaključno o vojnom organiziranju i kao okvir u kojem valja promatrati naredne događaje, potrebno je istaknuti da su predsjednici Tuđman i Izetbegović, nakon duljeg razdoblja nemogućnosti usklađivanja interesa, u Zagrebu 21. srpnja 1992. g. potpisali Sporazum o prijateljstvu i suradnji između Republike BiH i Republike Hrvatske. Najvažniji dio sporazuma bila je šesta točka u kojoj je naglašeno kako je HVO „sastavni dio jedinstvenih oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine“ i kako će shodno tome imati „svoje predstavnike u zajedničkom zapovjedništvu oružanih snaga Bosne i Hercegovine“. ⁴⁸ Međutim, do vojnog sporazuma ipak nije došlo jer ga je Izetbegović odbio te je opstruirao provođenje onoga što je potpisao. Objašnjavao je kako bi te odluke Srbi mogli shvatiti kao prijetnju i da treba ostaviti prostora za djelovanje međunarodnih faktora. Dakle, zajedničko zapovjedništvo nije osnovano, a koliko je za to bio nezainteresiran i muslimanski vojni vrh, najbolje govori činjenica da se načelnik Glavnoga štaba Armije BiH Sefer Halilović odbio susresti s načelnikom Glavnog stožera HVO-a Milivojem Petkovićem kazavši kako ne želi razgovarati s ustašama.⁴⁹ Da suradnja s Hrvatima nije stvarni cilj, očito je iz Izetbegovićevih riječi na sastanku u Predsjedničkim dvorima u Zagrebu prilikom sklapanja Sporazuma, kada je rekao kako želi da međunarodna zajednica ukine embargo na naoružanje jer je po tom pitanju već uspostavio kontakte s nekim državama.⁵⁰ Naravno, bilo je jasno da svaka isporuka oružja ili humanitarne pomoći za Bosnu i Hercegovinu mora doći preko Hrvatske.

⁴⁵ TUĐMAN, *Haški krivolov*, 116-118.

⁴⁶ SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat*, 65-68.

⁴⁷ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 181-183; SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat*, 68-70.

⁴⁸ TUĐMAN, *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, 176-180.

⁴⁹ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 105-107; TUĐMAN, *Haški krivolov*, 123-128.

⁵⁰ ICTY, Zapisnik sa sastanka održanog 21. srpnja 1992. u Predsjedničkim dvorima, 28-29, pristup ostvaren 22. 4. 2020., <http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=vljt03eahoa0ez55ezqfsxny&StartPage=1&EndPage=10>.

6. DOLAZAK MUDŽAHEDINA U BiH

6.1. HUMANITARCI I VOJNICI

Do danas nam nisu posve poznate sve pojedinosti vezane uz dolazak stranih muslimanskih dobrovoljaca u Bosnu i Hercegovinu te proces njihovog organiziranja i transporta možemo pratiti samo fragmentarno. Zbog manjka pouzdanih informacija teško je utvrditi kada su točno prvi mudžahedini došli u BiH, ali znamo da je njihova pojava u srednjoj Bosni, gdje će kasnije biti i najbrojniji, prvi puta zabilježena u travnju 1992. g. na području Travnik.⁵¹ Međutim, izvjesno je da su pojedinačno stizali i ranije, još od veljače 1992. g. kada je zabilježeno da su 104 mudžahedina dobila bosanskohercegovačko državljanstvo, što je u tom trenutku bilo nezakonito jer država nije bila međunarodno priznata.⁵² Među prvima su pristigli pripadnici Hezbollaha iz Irana koji su boravili u kampu na Pogorelici kraj Fojnice. Tako je zabilježen dolazak grupe od 50 članova Hezbollaha u studenom 1992. g. s namjerom naoružavanja i obučavanja lokalnih muslimana.⁵³ Činjenica da su pridošlice pripadale svim vjerskim ograncima vjerojatno je povijesni presedan. Dolazili su i suniti i šijiti te pripadnici selefijskog i vehabijskog pokreta.⁵⁴ Nisu došli slučajno ni samoinicijativno, nego na poziv muslimanskog vojnog i političkog vrha. Abu Hamza, vođa mudžahedinske zajednice u Bočinji, kazao je kako su došli braniti braću muslimane na poziv reis-ul-uleme Mustafe ef. Cerića, što je reis kasnije i potvrdio. Mudžahedini su svojim vrhovnim zapovjednikom smatrali Aliju Izetbegovića kojega su zvali Ali Izzat, a o njihovoj će vezi još biti riječi.⁵⁵

Mudžahedini su u BiH pristigli u dva velika vala: u ljeto i jesen 1992. g. kada se u BiH organizirano prebacuju grupe dobrovoljaca iz Afganistana i Pakistana te nakon hadža 1994. g. kada se otvaraju putovi prema srednjoj Bosni.⁵⁶ Postoje brojne kontroverze oko toga tko je i na koji način kontrolirao njihov ulazak na teritorij BiH. Haški je sud u procesu protiv komandanta 3. korpusa ABiH Envera Hadžihasanovića i komandanta 7. muslimanske brigade Amira Kubure zaključio kako „legalne vlasti“ BiH u trenutku njihovoga dolaska nisu imale nadzor nad državnom granicom te kako su mudžahedini dolazili preko Republike Hrvatske, uglavnom kao pripadnici humanitarnih organizacija. Navodi se kako su potjecali iz

⁵¹ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 144-145.

⁵² TUĐMAN, *Haški krivolov*, 212; MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 175-176.

⁵³ HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 36; MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 131.

⁵⁴ HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 27-28; MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 71-72.

⁵⁵ LUČIĆ, *BiH and terrorism*, 126; MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 116-117; TUĐMAN, *Haški krivolov*, 121. Reis Cerić tom je prilikom u intervjuu kazao kako „svi trebamo biti zahvalni mudžahedinima“.

⁵⁶ HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 28.

sjevernoafričkih zemalja, bliskoistočnih zemalja (Afganistana, Alžira, Egipta, Irana, Jemena, Katara, Pakistana, Saudijske Arabije, Tunisa i Turske), ali također i iz europskih zemalja.⁵⁷

Svakako je činjenica da su mudžahedini dolazili preko Hrvatske i da su hrvatske vlasti o tome bile donekle obaviještene, ali njihov su prijevoz po svemu sudeći organizirale neke od 33 islamske humanitarne organizacije koje su djelovale u Hrvatskoj.⁵⁸ Od njih najistaknutije su: Third World Relief Agency (TWRA), Takfir wal-Hijra, Al Kifah, Al Muwafaq, koje su na razne načine bile povezane s Osamom bin Ladenom te su sudjelovale u dopremanju oružja, što će kasnije biti detaljnije opisano.⁵⁹ Djelomično je moguće rekonstruirati najčešći način prijevoza u BiH, prema kojem su mudžahedine koji bi dolazili u Zagreb dočekivali predstavnici Visokog saudijskog komiteta za pomoć BiH te imam Hasan Čengiđ, odakle su putovali za Split gdje je bilo sjedište humanitarnog društva Merhamet. Iz Splita su polazili muslimanski humanitarni konvoji koji su, preko unaprijed dogovorenih punktova, dolazili u srednju Bosnu, odnosno uglavnom u Travnik i Zenicu. Moguće objašnjenje činjenice da su mudžahedini naizgled vrlo lako mogli doći u BiH, može se iščitati iz riječi jednog britanskog časnika koji je osobno vidio kako su neki mudžahedini imali iskaznice UNHCR-a.⁶⁰

Postoje dva preduvjeta dolaska stranih muslimanskih dobrovoljaca i humanitaraca u neku zemlju: prvi je vanjski preduvjet, odnosno postojanje oružanog konflikta u kojem muslimani stradavaju isključivo zbog svog vjerskog opredjeljenja, a drugi je preduvjet unutarnji, odnosno postojanje lokalnog pokreta islamskog buđenja, što je u BiH bila ranije spomenuta organizacija Mladi Muslimani.⁶¹ U postojanje ovih uvjeta osobno se došao uvjeriti jedan od najpoznatijih mudžahedina u BiH i njihov prvi vođa Abu Abdel Aziz, pravog imena Abdelrahman Al Dosari, poznatiji kao Barbaros ili Riđobradi, podrijetlom iz Saudijske Arabije. Na područje srednje Bosne stigao je u kolovozu 1992. g. te je u Mehurićima kraj Travnika nadgledao postrojavanje „Muslimanskih snaga“ koje su bile svojevrsna prethodnica 7. muslimanske brigade. Smatra se da je BiH napustio u lipnju 1993. g., a nastavio je djelovati u Chicagu gdje je bilo jedno od većih regrutacijskih središta za džihad u BiH.⁶²

⁵⁷ ICTY, Predmet br. IT-01-47-T, *Presuda* (Haag: ICTY, 2006.), 126, pristup ostvaren 22. 4. 2020., https://www.icty.org/x/cases/hadzihasanovic_kubura/tjug/bcs/060315.pdf.

⁵⁸ LUČIĆ, *BiH and terrorism*, 126.

⁵⁹ MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 211-242.

⁶⁰ MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 117-122.

⁶¹ HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 46.

⁶² HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 28-29, 32; MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 140.

Abdel Aziz naznačio je dva cilja koja mudžahedini imaju u BiH, a to su džihad i dawa, odnosno sveti rat i misionarski rad uz podučavanje „pravog islama“. Vodeći misionar bio je šejh Imad el-Misri koji je u rujnu 1993. g. u Travniku objavio knjižicu „Shvatanja koja trebamo ispraviti“, u kojoj primjećuje kako u BiH postoji puno neznanja i iskrivljavanja izvornoga islama te je pokrenuo široku vjersko-političku raspravu u kojoj je tvrdio da u svakoj pravoj islamskoj zemlji treba vladati šerijat.⁶³ Još je jedna važna ličnost i šejh Anwar Shaaban koji je u srednju Bosnu stigao u proljeće 1992. g. iz Milana, gdje je bio direktor Islamskog kulturnog centra. Promicao je sahwu, odnosno pokret koji u svojem krajnjem cilju želi osigurati svjetsku dominaciju islama, a u tom se kontekstu često govorilo o „trećem muslimanskom osvajanju Europe“ podučavanjem i ideologijom. Naposljetku je postao vjerski vođa jedinice „El Mudžahid“ i sudjelovao je u završnim ratnim operacijama 1995. g. Kasnije će se istaknuti i vojni zapovjednik „El Mudžahida“, Abdelkader Mokhtari iz Alžira, poznatiji kao Abu Maali, a smatra se da je u BiH stigao najkasnije u listopadu 1992. g.⁶⁴

Haški je sud u procesu protiv komandanta Glavnog štaba Armije BiH Rasima Delića utvrdio kako su najistaknutije grupe mudžahedina bile grupa Abdela Aziza na travničkom području, koja se ponekad borila u sklopu MOS-a, grupa koju je vodio Abu Zubeir u Željeznom Polju, Tešnju i Borovnici te Abu Hamzina grupa u Gučkoj Gori.⁶⁵

Niz primjera pokazuje kako su inicijative za odlazak mudžahedina u BiH potjecale iz pojedinih zapadnih zemalja. Sirijac Omar Bakri Mohammed, nakon što je protjeran iz Saudijske Arabije zbog djelovanja unutar Muslimanske braće, otišao je u Veliku Britaniju odakle je upućivao mladiće u BiH u sklopu humanitarnih misija. U studenome 1992. g. šejh Omar Abdel Rahman iz Ottawe uputio je poziv da se u BiH prebace egipatski dobrovoljci koji su se borili u Afganistanu. Također, osebujni Abu Hamza al-Masri, poznat kao Kapetan Kuka jer je u ratu u Afganistanu ostao bez ruke i oka, vodio je grupu „Ensarije šerijata“ kao imam u Londonu te je upućivao dobrovoljce u BiH, gdje se jedno vrijeme i sam borio.⁶⁶

Naposljetku, teško je procijeniti koliko se točno mudžahedina nalazilo u BiH jer o tome, po svemu sudeći, nitko nije vodio evidenciju, a brojne se poteškoće pojavljuju i kod njihove identifikacije, s obzirom da su mnogi koristili pseudonime i nadimke koji su često kod više osoba bili identični. Brojne su procjene, ali se najrealnija čini ona od oko 2.000 do 4.000

⁶³ HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 44-45; MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 210-211.

⁶⁴ HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 19, 44-45, 54.

⁶⁵ ICTY, Predmet br. IT-O4-83-T, *Presuda* (Haag: ICTY, 2008.), 52, pristup ostvaren 22. 4. 2020., <https://www.icty.org/x/cases/delic/tjug/bcs/080915bcs.pdf>.

⁶⁶ HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 30-33; MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 358.

stranih muslimanskih dobrovoljaca u BiH.⁶⁷ Dolazili su i na područje Hercegovine; zabilježene su njihove aktivnosti u Stolcu u kolovozu 1992. g., u Mostaru ih je bilo relativno malo, a brojniji su bili u Jablanici te pogotovo u Konjicu, gdje su se okupljali oko imama Nezima Halilovića Muderrisa.⁶⁸ Kao što je već rečeno, većina njih djelovala je na području srednje Bosne, što nikako nije slučajnost te pokazuje kako su muslimanske vojne i političke strukture vrlo rano razmatrale mogućnost rata s Hrvatima, a mudžahedine su planirali iskoristiti kao „udarnu snagu“ za ostvarenje svojih ciljeva.⁶⁹

6.2. FINANCIRANJE I NAORUŽAVANJE

Ključna osoba u procesu financiranja Muslimana u BiH te u dopremanju oružja, humanitarne pomoći, ali i transportu mudžahedina, bio je Fatih El Hassanein, direktor međunarodne nevladine organizacije Third World Relief Agency (TWRA) sa sjedištem u Beču. Nazivali su ga Izetbegovićevim „ministrom financija“, a postoje dokazi koji upućuju na njegove kontakte sa suradnicima Osame bin Landena koji su se sastajali u Zagrebu i navodno prikupljali donacije za rat u BiH.⁷⁰ Činjenica je da je Izetbegović bio vrlo blizak organizaciji TWRA te da je tokom 1992. g. dogovorio s Hassaneinijem prikupljanje sredstava za rat, a u tu je svrhu otvoren račun u banci u Beču preko kojega je prošlo oko 350 milijuna američkih dolara. U istraživanju financiranja Al Qaide, Amerikanci su takav način poslovanja nazvali „bosanskim modelom“ te se on kasnije nastavio primjenjivati i drugdje u svijetu. Radilo se na način da se formalno prikupljala humanitarna pomoć kako bi se transakcije naizgled činile legalne i opravdane, ali se u stvarnosti prikupljao novac za naoružanje koje bi se na diskretan način moglo prevesti u pojedine zemlje.⁷¹ Na ovaj se način mogao ostvariti ranije spomenuti dvostruki humanitarni i vojni status pridošlih muslimanskih dobrovoljaca.

Ruta kojom su oružje i dobrovoljci stizali u BiH išla je preko Hrvatske, djelomično uz znanje i odobrenje hrvatskih vlasti. Najveće količine oružja i vojne opreme stizale su iz Irana, a o tome je pregovarao tamošnji hrvatski veleposlanik Osman Muftić, uz suradnju s predstavnikom SDA Omerom Behmenom i tadašnjim ministrom vanjskih poslova RBiH

⁶⁷ SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat*, 89.

⁶⁸ MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 134-135. Nezim Halilović bio je glavni konjički imam i komandant 4. muslimanske slavne brigade u Konjicu, a danas u BiH zastupa vehabijsko učenje.

⁶⁹ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 452.

⁷⁰ HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 29; LUČIĆ, *BiH and terrorism*, 126-127. Hassanein je 1994. g. kazao kako rat nema smisla ako na koncu Bosna i Hercegovina ne bude muslimanska.

⁷¹ HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 56-58; LUČIĆ, *BiH and terrorism*, 127.

Harisom Silajdžićem.⁷² Ne smije se smetnuti s uma da su zbog embarga na uvoz naoružanja takve aktivnosti zapravo bile ilegalne pa se ipak pobliže kontroliralo što se sve prevozi. Tako su hrvatske vlasti u rujnu 1992. g. zaustavile isporuku preko Boeinga 747 koji je sletio u zagrebačku zračnu luku, a prevezio je „humanitarnu pomoć“ u vidu nekoliko tisuća puškomitraljeza, automatskih i snajperskih pušaka te ručnih bombi i streljiva. Također, u zrakoplovu je zatečeno 40 pripadnika Iranske revolucionarne garde.⁷³

Razne isporuke pomoći BiH nastavljene su i za vrijeme hrvatsko-muslimanskog rata. Kao primjer može poslužiti dozvola za nesmetan prolaz konvoja oružja od Gruda do Srebrenice iz travnja 1993. g.⁷⁴ Također, u ožujku 1993. g. hrvatske su vlasti odobrile konvoj od 17 kamiona punih oružja i streljiva za ABiH.⁷⁵ Takvih primjera ima još, a muslimanski su predstavnici bili svjesni da njihov vojni opstanak umnogome ovisi u dobroj volji hrvatskih vojnih i političkih vlasti pa je tako jednom prilikom, za svu pomoć i susretljivost u suradnji, ambasada R BiH u Zagrebu uputila zahvalu hrvatskom Ministarstvu vanjskih poslova.⁷⁶

7. PRVI INCIDENTI I NAGOVJEŠTAJI SUKOBA

Prvi lokalni ekscesi odveli su se u svibnju i lipnju 1992. g. u Busovači i Novome Travniku te su se potom proširili na Gornji Vakuf.⁷⁷ Intenzivniji niz dogodio se u listopadu 1992. g. kada su tri događaja dodatno uzdrmala već vrlo loše hrvatsko-muslimanske odnose. U Novome Travniku 18. listopada izbio je sukob oko benzinske crpke koja se nalazila u blizini stožera HVO-a, a ABiH ju je željela staviti pod svoju kontrolu.⁷⁸ Potom su mudžahedini na punktu Plava voda u Travniku 20. listopada zaustavili vozilo Ivice Stojaka, zapovjednika HVO-a Travnik. Započeli su pucnjavu i ranili Stojaka, koji je ubrzo preminuo, i njegovog suvozača. HVO je za ubojstvo optužio pripadnike 7. muslimanske brigade, ali situacija nije eskalirala jer se ABiH obvezala istražiti slučaj i uhititi počinitelje, što na koncu

⁷² LUČIĆ, *BiH and terrorism*, 126; MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 293. Inače, Amerikanci su priljev iranskoga oružja, unatoč embargu, tolerirali jer su u to vrijeme zagovarali politiku ravnoteže snaga u BiH.

⁷³ HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 36; MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 252.

⁷⁴ ICTY, HVO, Glavni stožer, Sektor logistike, br. 06-01-1411/93 od 7. 4. 1993., Dozvola za nesmetan prolaz, pristup ostvaren 22. 4. 2020.,

<http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=lxau4duqj0tz5s45oh2d2yfa&StartPage=1&EndPage=10>

⁷⁵ MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 253.

⁷⁶ ICTY, Ambasada Republike Bosne i Hercegovine u Zagrebu, Ministarstvu vanjskih poslova Republike Hrvatske, 15. 7. 1993., pristup ostvaren 22. 4. 2020.,

<http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=lxau4duqj0tz5s45oh2d2yfa&StartPage=1&EndPage=10>.

⁷⁷ LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 239-240; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 196-198.

⁷⁸ LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 242; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 201; SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat*, 112.

ipak nije učinila.⁷⁹ Istoga je dana ABiH postavila blokadu na punktu kod Ahmića te prepriječila put postrojbi HVO-a koja je iz Lašvanske doline krenula na bojište kod Jajca. Isti se slučaj ponovio nekoliko dana kasnije te je obrana Jajca slomljena 29. listopada.⁸⁰ Također, tokom listopada sukob se iz srednje Bosne proširio i na dolinu Vrbasa te na grad Prozor.⁸¹ Iako je bilo očito da je sve navedene sukobe isprovocirala Armija BiH, dok ih je HVO nastojao izbjeći, Izetbegović je 27. listopada 1992. g. uputio pismo predsjedniku Tuđmanu u kojem optužuje jedinice HVO-a da „planirano izazivaju sukobe u Novom Travniku, Vitezu i Prozoru“ i tvrdi kako su zatvoreni „svi putovi kroz zapadnu Hercegovinu, čak i za humanitarnu pomoć“.⁸² Nedugo potom postalo je jasnije kakva to pomoć pristiže.

Vojna policija HVO-a zatekla je 9. studenoga 1992. g. devetero mudžahedina u autobusu koji je iz Splita putovao za Kiseljak. U njihovoj su prtljazi pronađeni propagandni letci koji su pozivali na džihad i širenje islama te razne vrste oružja i vojne opreme.⁸³ Nadalje, Vojna je policija 18. prosinca na kontrolnome punktu kod Busovače zaustavila vozilo te uhitila dvojicu mudžahedina. Vozač Ali Muhammad bio je naoružan te je uz sebe imao iskaznicu Armije BiH i putovnice Velike Britanije i Pakistana, a s njim je bio Sudanac Galib Ali Elsofi koji je u BiH bio ilegalno jer mu je istekla dozvola za boravak.⁸⁴ Ispostavilo se da su ta dvojica bili predstavnici Svjetske islamske humanitarne organizacije (Igassa).

Predsjednik Tuđman uputio je 27. siječnja 1993. g. pismo Izetbegoviću u kojemu ga upozorava na „zločinačke i brutalne napade muslimanskih ekstremista u središnjoj Bosni“ te apelira da se agresija na Hrvate obustavi i da se zajednički prione na obranu od srpskih napada. Izetbegović je idući dan iz Ženeve odgovorio Tuđmanu te je u svome pismu krivnju svalio na „neke ljude iz HVO-a“ koji žele „nastaviti s instaliranjem jedne vrste državne zajednice unutar države BiH“. Ponovno je tvrdio da se blokira dolazak humanitarne pomoći i u tome je kontekstu obavijestio Tuđmana da su gore spomenuta dvojica krajem prosinca „oteti u Busovači i zatvoreni u Mostaru“ te da im je ukradeno „novca i robe u vrijednosti od preko pola milijuna DM“.⁸⁵ Ovo samo pokazuje da je Izetbegović bio itekako upoznat s činjenicom da su mudžahedini boravili u BiH te da nisu osnovane njegove poslijeratne tvrdnje kako su ih

⁷⁹ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 202; SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat*, 113.

⁸⁰ LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 243; SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat*, 113.

⁸¹ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 202-206.

⁸² TUĐMAN, *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, 206-207.

⁸³ LUČIĆ, *BiH and terrorism*, 126; MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 114-115.

⁸⁴ LUČIĆ, *BiH and terrorism*, 125.

⁸⁵ TUĐMAN, *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, 244-245, 248-250.

dovele hrvatske vlasti kako bi destabilizirali BiH i unijeli razdor u muslimanske redove.⁸⁶

U prvim mjesecima 1993. g. hrvatske su vlasti u BiH nastavile povremeno uhićivati mudžahedine, a Armija BiH protiv toga je prosvjedovala, što je dokaz da, iako su službeno mudžahedini tada bili izvan strukture ABiH, njihova su djelovanja bila koordinirana. Tako je HVO 16. veljače 1993. g. uhitio tri strana državljanina koji su iz Travnika putovali za Split, a komandant 3. korpusa Hadžihasanović tražio je da ih se pusti jer su civili.⁸⁷ U izvješću Vojne policije HVO-a iz ožujka 1993. g. navodi se kako na prostoru Travnika, Novog Travnika, Bugojna, Zenice i Viteza ima oko 250 mudžahedina koji su aktivno sudjelovali u napadima na HVO „gdje su se pokazali krajnje ekstremni“ te se spominju zločini koje su pri tom počinili. Nadalje se navodi ranije spomenuti slučaj uhićenih predstavnika Igasse.⁸⁸

Nakon što su mudžahedini 16. ožujka 1993. g. ubili dvojicu vojnih policajaca iz Travnika, a isti se slučaj ponovio 28. ožujka kada su za ubojstva policajaca na punktu kod Zenice bili odgovorni pripadnici 7. muslimanske brigade, iz HVO-a traže od 3. korpusa ABiH da sankcioniraju počinitelje i da se očituju o statusu te brigade koja je u više slučajeva pokazala iznimno neprijateljstvo prema Hrvatima.⁸⁹ U nastavku događaja, 31. ožujka vojnici HVO-a uhitili su četvoricu mudžahedina kod Putićeva, na što se komandant 7. muslimanske brigade Asim Koričić obratio Dariju Kordiću i žalio se na loše postupanje, bezrazložna uhićenja i ubojstva stranih državljanina i dobrovoljaca te je zaprijetio da će poduzeti represivne mjere ako do 5. travnja iz zatvora HVO-a ne budu pušteni svi mudžahedini.⁹⁰

Spomenuta 7. muslimanska brigada osnovana je 19. studenoga 1992. g. odlukom Sefera Halilovića, koji je naredio da se oformi od postrojbi ABiH koje su se borile na Vlašiću.⁹¹ Zanimljivo je primijetiti na koji je način sud u Haagu tretirao ovu postrojbu, odnosno kako su neke činjenice zanemarivane. Izostavljajući dio naziva i uvijek ju navodeći

⁸⁶ HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 61-62.

⁸⁷ ICTY, RBiH, Komanda 3. korpusa u Zenici, str. pov. br. 02/33-507, 16. 2. 1993., Nepoštivanje postignutog sporazuma i dalje hapšenje građana, Protest, pristup ostvaren 22. 4. 2020., <http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=lxau4duqj0tz5s45oh2d2yfa&StartPage=1&EndPage=10>.

⁸⁸ ICTY, RBiH, HZ H-B, HVO, Zapovjedništvo 4. bojne vojne policije Vitez, br. 02-4/3-07-394/93, 9. 3. 1993., Izvješće, pristup ostvaren 22. 4. 2020., <http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=lxau4duqj0tz5s45oh2d2yfa&StartPage=1&EndPage=10>.

⁸⁹ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 307.

⁹⁰ ICTY, RBiH, 3. korpus, 7. muslimanska brigada, pov. br. 174/93, u Zenici 2. 4. 1993., Upozorenje, pristup ostvaren 22. 4. 2020., <http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=lxau4duqj0tz5s45oh2d2yfa&StartPage=1&EndPage=10>.

⁹¹ ICTY, RBiH, Štab Vrhovne komande Oružanih snaga (ŠVK OS) Sarajevo, br. 02/1010-435, u Sarajevu 19. 11. 1992., Preformiranje - formiranje brigada Armije RBiH, Naređenje, pristup ostvaren 22. 4. 2020., <http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=lxau4duqj0tz5s45oh2d2yfa&StartPage=1&EndPage=10>.

samo kao 7. brigadu, sud je propustio uočiti njezin specifičan karakter. To je bila najuglednija postrojba unutar 3. korpusa i okupljala je samo praktične vjernike koji su prije toga morali proći posebnu vjersku obuku. Koristila se i arapskim jezikom, prije borbe učili su dovu, a u borbu su ulazili s poklicem: „Tekbir, Allahu ekber“ te su po povratku iz borbe bili „žalosni“ što su preživjeli i što ih Alah nije uzeo sebi. Glavni financijer 7. muslimanske brigade bio je Islamski centar u Zenici koji je dobivao sredstva iz arapskih zemalja. Postrojba je kasnije dobila počasne nazive „slavna“ i „viteška“, a Izetbegović je bio njezin počasni zapovjednik.⁹²

Sud je relativizirao činjenicu da je 7. muslimanska brigada imala vjerskog zapovjednika, Mahmuta ef. Karalića, iako je iz niza dokumenata vidljivo da je koristio titulu emira brigade.⁹³ U presudi Hadžihasanoviću utvrđeno je kako su se mudžahedini često borili zajedno s ABiH, ali da se ne može „van razumne sumnje“ utvrditi da su bili podčinjeni 7. muslimanskoj brigadi ili 3. korpusu. Međutim, malo kasnije navodi se kao dokaz izvješće iz kolovoza 1993. g. koje otkriva kako je bilo uobičajeno da se unutar 7. muslimanske brigade bore „Arapi i neki Turci“ te je njihovo sudjelovanje ostalim vojnicima ulijevalo samopouzdanje i podizalo moral, a često su bili i odlučujući faktor za uspješno obavljanje zadataka pa su vojnici zatražili da se stranci i ubuduće angažiraju u borbama.⁹⁴ Neosporan je značaj ove brigade za hrvatsko-muslimanski rat, a u kolektivnom je sjećanju ostala vrlo negativno upamćena zbog brojnih počinjenih ratnih zločina, od kojih je onaj u Dusini iz siječnja 1993. g. obilježio prvu fazu otvorenog rata.

8. POČETAK OTVORENOG RATA

8.1. POKUŠAJ POLITIČKOG DOGOVORA

Na kraju 1992. g. srpska je vojska obznanila kako je za njih rat gotov, odnosno da su ovladali svim planiranim područjima. Iako je bila riječ samo o privremenom zatišju, to je otvorilo priliku za pregovore o unutarnjem uređenju BiH. Međutim, još nisu bili ostvareni muslimanski ciljevi u zonama 3. i 4. korpusa: ovladavanje planinskim prijevojem Makljenom i glavnom prometnicom koja je od Jablanice preko Prozora vodila u Gornji Vakuf, a čijom se

⁹² MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 102-103; SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat*, 90-91; TUĐMAN, *Haški krivolov*, 122.

⁹³ ICTY, 7. muslimanska brigada, str. pov. br. 870-51/93, 23. 7. 1993., Prijedlog, pristup ostvaren 22. 4. 2020., <http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=lxau4duqj0tz5s45oh2d2yfa&StartPage=1&EndPage=10>.

⁹⁴ ICTY, Predmet br. IT-01-47-T, *Presuda*, 204-206, pristup ostvaren 22. 4. 2020., https://www.icty.org/x/cases/hadzihasanovic_kubura/tjug/bcs/060315.pdf.

kontrolom mogla prekinuti komunikacija Hercegovine i srednje Bosne.⁹⁵

Međunarodna je zajednica organizirala mirovne pregovore u Ženevi te je početkom siječnja 1993. g. predstavljen Vance-Owenov plan teritorijalnog razgraničenja BiH. Predlagao je formiranje deset provincija po etničkom kriteriju, po tri za svaki od naroda te Sarajevo kao posebnu jedinicu. Ovaj je plan najviše odgovarao Hrvatima te su ga oni i prvi potpisali jer im je nudio znatno veći teritorij od onog koji su tada kontrolirali. Srpska je strana prijedlog očekivano odbila, a muslimanska je strana po običaju odugovlačila, da bi Izetbegović na kraju ipak dao svoj potpis, uz brojne zamjerke i postavljanje uvjeta.⁹⁶ Hrvatska je strana požurila provesti plan na terenu te su 15. i 16. siječnja 1993. g. donesene zapovijedi o podčinjavanju postrojbi Armije BiH HVO-u u hrvatskim provincijama 3, 8 i 10, odnosno postrojbi HVO-a Armiji BiH u muslimanskim provincijama 1, 5 i 9. Naravno, Muslimani to nisu bili spremni prihvatiti pa je Izetbegović nekoliko dana kasnije tu odredbu poništio, odnosno ministar obrane RBiH Božo Rajić suspendirao ju je dok se ne završe pregovori u Ženevi.⁹⁷

Vance-Owenov mirovni plan postao je svojevrsan katalizator sukoba koji je u siječnju buknuo u srednjoj Bosni. Tome valja pridodati činjenicu da je srpska vojska krajem 1992. g. protjerala oko 20.000 Muslimana iz Jajca koji dolaze u srednju Bosnu i tako mijenjaju etničku sliku toga područja, koje je prema Vance-Owenovom planu kao 10. provincija trebalo pripasti Hrvatima. Postrojbe 3. korpusa, umjesto na bojišnici protiv Srba, koncentriraju se na ključnim točkama oko hrvatskih enklava u dolinama Lašve, Kozice i Lepenice, a prvenstveno su planirali pod svoju kontrolu staviti ključne prometne pravce te vojnoindustrijska postrojenja.⁹⁸

8.2. RAT U SIJEČNJU 1993. I ZLOČIN U DUSINI

Dugo su rastle tenzije i gomilali se povodi za rat koji je buknuo 11. siječnja 1993. g. na najkritičnijem području, u Gornjem Vakufu. Taj je grad za obje strane bio iznimno važan jer je spajao dolinu Vrbasa s Hercegovinom i srednjom Bosnom, a u njemu su Muslimani imali relativnu većinu stanovništva, s tim da se omjer u njihovu korist povećao nakon priljeva većeg broj muslimanskih izbjeglica iz Donjeg Vakufa.⁹⁹ Sukob u Gornjem Vakufu s prekidima je

⁹⁵ LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 248; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 209.

⁹⁶ BORAS, *Kako je umirala SRBiH*, 118-121.

⁹⁷ LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 249-250; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 210-211; TUĐMAN, *Haški krivolov*, 239-294.

⁹⁸ SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat*, 52-53, 115-119.

⁹⁹ MARIJAN, *Domovinski rat*, 274-275; SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat*, 120.

potrajavao do 25. siječnja, ali tada se već proširio na Lašvansku dolinu. Armija BiH 19. siječnja postavila je kontrolnu točku kod Kaćuna i na taj način prekinula komunikaciju između dva većinski hrvatska grada, Busovače i Kiseljaka, čime je nastao niz hrvatskih enklava u Lašvanskoj dolini. Nakon kratkotrajnog smirivanja, sukob se nastavio krajem siječnja kada je ABiH napala Busovaču te hrvatska sela Lašvu i Dusinu.¹⁰⁰

Rano ujutro 26. siječnja dijelovi 2. bataljuna 7. muslimanske brigade, uz sudjelovanje izviđačko-diverzantske jedinice „Plavi sokolovi“ Šerifa Patkovića, zauzeli su Dusinu.¹⁰¹ Prema izvješću muslimanske strane, prvi je napao HVO, a jedinice ABiH su se branile, nakon čega su neki hrvatski vojnici zarobljeni.¹⁰² U drugom se izvješću tvrdi kako je „grupa ekstremnih pripadnika HVO pod vodstvom Zvonka Rajića“ napala civile u Dusini te je zarobljen 31 vojnik HVO-a, većina je otpremljena u KPD, a šestoricu su odveli pripadnici „Muslimanskih snaga“.¹⁰³ Međutim, izgleda da su pripadnici 7. muslimanske brigade HVO-u pripisali svoje postupke. Izvješće HVO-a navodi kako su muslimanske snage (MOS) iz Zenice opkolile hrvatske kuće u Dusini i tražili od pripadnika HVO-a da predaju oružje. Oni su to i učinili, ali je ipak bilo stradalih: tri su vojnika HVO-a poginula u borbi, a sedmero ih je streljano.¹⁰⁴ Taj iskaz potvrđuje zabilješka s patologije o dopremljenih 10 leševa s područja Dusine.¹⁰⁵ Valja imati na umu kako su ubijeni civili i vojnici koji su predali oružje te su zato imali status ratnih zarobljenika, a njihovo je pogubljenje ratni zločin. Posebno je okrutno bilo ubojstvo zapovjednika lokalnoga HVO-a Zvonka Rajića kojemu je izvađeno srce, a svjedoci na suđenju Hadžihasanoviću i Kuburi tvrdili su da ga je ubio Šerif Patković. Naređenje za ostala ubojstva navodno je dao izvjesni Vehid Subotić zvani Geler.¹⁰⁶

¹⁰⁰ LUČIĆ, *Od vila ilirskih*, 250-251; MARIJAN, *Domovinski rat*, 275-276; SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat*, 122-125. Shrader smatra da je rat u siječnju bio samo probna akcija za napad ABiH u travnju.

¹⁰¹ ICTY, Predmet br. IT-01-47-T, *Presuda*, 308-309, pristup ostvaren 24. 4. 2020., https://www.icty.org/x/cases/hadzihasanovic_kubura/tjug/bcs/060315.pdf.

¹⁰² ICTY, RBiH, 3. korpus, 7. muslimanska brigada, str. pov. br. 134/93, 26. 1. 1993., Izvještaj o izvođenju odbrambenih dejstava, pristup ostvaren 24. 4. 2020., <http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=dloa0v45vjnubo2gwzuzi2ml&StartPage=1&EndPage=10>.

¹⁰³ ICTY, RBiH, Opštinski štab odbrane Zenica, br. pov. 14/02-29/4, 28. 1. 1993., Sumarni borbeni izvještaj, pristup ostvaren 24. 4. 2020., <http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=dloa0v45vjnubo2gwzuzi2ml&StartPage=1&EndPage=10>.

¹⁰⁴ ICTY, HVO, Zapovjedništvo brigade „Jure Francetić“, ZM Zenica, br. 153/93, 27. 1. 1993., Izvješće o masakru počinjenom nad Hrvatima u selu Dusina MZ Lašva, pristup ostvaren 24. 4. 2020., <http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=dloa0v45vjnubo2gwzuzi2ml&StartPage=1&EndPage=10>.

¹⁰⁵ ICTY, RBiH, MUP, CSB Zenica, 29. 1. 1993., Službena zabilješka, pristup ostvaren 24. 4. 2020., <http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=dloa0v45vjnubo2gwzuzi2ml&StartPage=1&EndPage=10>.

¹⁰⁶ *Dossier*, 190-193; ICTY, Predmet br. IT-01-47-T, *Presuda*, 313-316, pristup ostvaren 24. 4. 2020., https://www.icty.org/x/cases/hadzihasanovic_kubura/tjug/bcs/060315.pdf.

Vojnici za koje je navedeno da su ih odvele „Muslimanske snage“ zatočeni su u Muzičkoj školi koja se nalazila u centru Zenice. Taj je objekt od početka 1993. g. služio kao vojni zatvor i zatočenički centar 7. muslimanske brigade.¹⁰⁷ Zabilježeno je mnogo slučajeva okrutnih postupanja i maltretiranja zarobljenih Hrvata i Srba.¹⁰⁸ Što se tiče „Muslimanskih snaga“, odnosno MOS-a, Haški je sud zaključio kako je HVO često tim nazivom označavao mudžahedinske postrojbe te jedinice 7. muslimanske brigade.¹⁰⁹

9. TRAVANJSKA OFENZIVA

9.1. OTMICE KAO NAGOVJEŠTAJ NOVIH NAPADA

Nova ratna etapa započela je u travnju 1993. g. i to prvo u Hercegovini, na području Konjica i Jablanice, gdje su napade predvodile jedinice 4. korpusa Armije BiH, ojačane postrojbom Zulfikar pod zapovjedništvom Zulfikara Ališpage – Zuke. Sukobi su se iz doline Neretve proširili na srednju Bosnu, a čelni ljudi HVO-a tek su tada shvatili da se nalaze u pravome ratu.¹¹⁰ Velike su probleme nagoviještale dvije otmice hrvatskih časnika. U selu Vodovodu u blizini Novoga Travnika nekoliko je mudžahedina 13. travnja otelo četiri časnika brigade Stjepan Tomašević te su ih zatočili u svojoj bazi u Ravnom Rostovu.¹¹¹ Nedugo nakon toga, 15. travnja u Podbrežju kod Zenice otet je Živko Totić, zapovjednik brigade HVO-a Jure Francetić, a četvorica su iz njegove pratnje ubijena, kao i jedan slučajni prolaznik.¹¹² Otmicu su ponovo izvršili nepoznati mudžahedini, a u HVO-u su, poučen ranijim događajima, odgovornom smatrali 7. muslimansku brigadu te su naveli kako 3. korpus tvrdi „da oni ne upravljaju MOS-om, a u stvarnosti potiču MOS na takve akcije“.¹¹³ Po svemu sudeći, vojnici HVO-a oteni su kako bi mogli biti razmijenjeni za ranije uhićene mudžahedine

¹⁰⁷ ICTY, RBiH, 3. korpus, 7. muslimanska brigada, pov. br. 29/93, 15. 1. 1993., Formiranje voda vojne policije, pristup ostvaren 24. 4. 2020.,

<http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=dloa0v45vjnubo2gwzuzi2ml&StartPage=1&EndPage=10>.

¹⁰⁸ ICTY, Predmet br. IT-01-47-T, *Presuda*, 361-365, pristup ostvaren 24. 4. 2020.,

https://www.icty.org/x/cases/hadzihasanovic_kubura/tjug/bcs/060315.pdf.

¹⁰⁹ ICTY, Predmet br. IT-01-47-T, *Presuda*, 125, pristup ostvaren 24. 4. 2020.,

https://www.icty.org/x/cases/hadzihasanovic_kubura/tjug/bcs/060315.pdf.

¹¹⁰ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 219-220, 262-263. Zukića je skupina 16. travnja u Trusini počinila ratni zločin nad civilima i zarobljenim pripadnicima HVO-a.

¹¹¹ ICTY, RBiH, Komanda 3. korpusa, str. pov. br. 02/33-850, Zenica, 13. 4. 1993., Naređenje, pristup ostvaren 24. 4. 2020.,

<http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=dloa0v45vjnubo2gwzuzi2ml&StartPage=1&EndPage=10>.

¹¹² MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 309.

¹¹³ ICTY, RBiH, HZ HB, HVO, SIS, OZ SB Vitez, br. 56/93, 15. 4. 1993., Izvješće, pristup ostvaren 24. 4. 2020., <http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=4i31sf45u20bcw45klx4f155&StartPage=1&EndPage=10>.

koji su se nalazili u zatvoru HVO-a. S tim su ciljem 19. travnja dvojica stranaca došla u sjedište Promatračke misije Europske zajednice i tražila oslobođenje svoje braće te su zaprijetili da će, ako se to ne dogodi, promatrače smatrati odgovornima za smrt hrvatskih zarobljenika.¹¹⁴ Naposljetku je sedmero vojnika HVO-a 17. svibnja uspješno razmijenjeno za jedanaesticu mudžahedina. Razmjena je obavljena u Zenici ispred hotela Internacional te se u izvješću o tom događaju navodi kako su se „mudžahedini pojavili sa grupom od barem 100 maskiranih i teško naoružanih vojnika (vjerojatno pripadnika 7. muslimanske brigade)“, a „sva lokalna i vojna policija nestala je s lica mjesta kada su mudžahedini stigli“. Oslobođene Arape „otpratili su maskirani vojnici koji su iz svog oružja pucali u zrak dok su odlazili“.¹¹⁵

Stanje se naglo pogoršalo te je zapovjednik Operativne zone Srednja Bosna Tihomir Blaškić, nakon otmica i primljenih vijesti iz Konjica, naredio podizanje bojeve spremnosti na najviši stupanj jer se očekivao napad Armije BiH.¹¹⁶ Doista, ujutro 16. travnja počele su borbe u srednjoj Bosni, na području Viteza, Busovače i Zenice.¹¹⁷ HVO je izvršio tzv. preventivni napad, u 4 ograničene ofenzivne akcije u Vitezu, na Ahmiće, Donju Večerisku i Gaćice te na muslimansku enklavu u Starome Vitezu, kako bi se spriječilo presijecanje ključnih prometnica, zadržala kontrola nad tvornicom vojnog eksploziva Slobodan Princip Seljo (SPS) te zaštitio stožer HVO-a u blizini muslimanske enklave.¹¹⁸ Dok se HVO u dolini Lašve uspio obraniti, imao je velike gubitke u Zenici, sjedištu 3. korpusa i 7. muslimanske brigade, ujedno i središtu muslimanskog ekstremizma. Također, ABiH je blokirala cestu koja je preko Zenice povezivala Žepče s Lašvanskom dolinom te se tako Žepče našlo u vrlo teškom položaju.¹¹⁹

Ubrzo su pokrenuti pregovori o zaustavljanju borbi te su Mate Boban i Alija Izetbegović 24./25. travnja u Zagrebu, uz posredovanje Franje Tuđmana, potpisali Zajedničku izjavu kojom su se složili da treba započeti s provedbom Vance-Owenovog plana, odnosno da se sukobi odmah trebaju prekinuti, a kao dodatak tom sporazumu generali Petković i

¹¹⁴ ICTY, Pismo predano Promatračkoj misiji naslovljeno: „To whom it may concerne“, u Zenici, s nadnevkom 27. 10. 1413. (prema islamskom kalendaru), pristup ostvaren 24. 4. 2020.,

<http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=4i31sf45u20bcw45klx4f155&StartPage=1&EndPage=10>.

¹¹⁵ ICTY, ECMM Regionalni Centar Zenica, 19. 5. 1993., Razmjena zarobljenih stranaca Arapa i talaca HVO, pristup ostvaren 24. 4. 2020.,

<http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=4i31sf45u20bcw45klx4f155&StartPage=1&EndPage=10>.

¹¹⁶ ICTY, RBiH, HZ HB, HVO, Zapovjedništvo OZ Srednja Bosna, IZM Vitez, br. 01-4-227/93, 15. 4. 1993., Zapovijed za djelovanje, pristup ostvaren 24. 4. 2020.,

<http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=4i31sf45u20bcw45klx4f155&StartPage=1&EndPage=10>.

¹¹⁷ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 311-319; SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat*, 142-145.

¹¹⁸ SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat*, 145-146, 157-161.

¹¹⁹ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 318-320.

Halilović obvezali su se na uspostavu zajedničkog zapovjedništva ABiH i HVO-a.¹²⁰ Međutim, pokazalo se da Izetbegovićev potpis ne obavezuje njegovu vojsku da doista i obustavi napade, a isti su dan kada je dogovoren prekid vatre, snage 7. muslimanske brigade napale Miletice.

9.2. ZLOČIN U MILETIĆIMA

Miletici su selo u dolini rijeke Bile u općini Travnik i sastoje se od dva dijela: Gornjih Miletica, gdje živi hrvatsko stanovništvo i Donjih Miletica, gdje su pretežito Muslimani. Mudžahedini i pripadnici 306. brigade ABiH te 1. čete 1. bataljuna 7. muslimanske brigade, upali su 24. travnja u hrvatski dio sela.¹²¹ Prvi je stradao Stipe Pavlović koji je iz svoje kuće zapucao na napadače, a zatim su mudžahedini izdvojili četvoricu: Tihomira, Franju i Vladu Pavlovića te Antu Petrovića, a ostale mještane odveli iz sela.¹²² Svjedok Hamid Suljić vidio je kolonu koja se kretala iz pravca Miletica, okruženu mudžahedinima koji su nosili maskirne uniforme bez oznaka, imali su automatske puške, lica su im bila maskirana i govorili su stranim jezikom. Među zarobljenim je mještanima bilo i lokalnih Muslimana koji su došli upozoriti svoje hrvatske susjede na opasnost koja im se približavala.¹²³ Prema kasnijem izvješću civilne policije iz Busovače, Miletice je napala grupa od 17 naoružanih osoba, 12 stranih državljana (Arapa) i 5 lokalnih vojnika, zarobila oko 30 mještana, uglavnom žene, djecu i starce te ih odvela u svoju bazu u Mehurićima. Ubrzo su u selu pronađeni leševi četvorice izdvojenih muškaraca „na kojima su bili vidljivi znakovi mučenja i masakra“.¹²⁴

¹²⁰ ICTY, Zajednička izjava o implementaciji Vance-Owenovog plana, Zagreb, 25. 4. 1993., pristup ostvaren 24. 4. 2020., <http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=4i31sf45u20bcw45klx4f155&StartPage=1&EndPage=10>.

¹²¹ ICTY, Predmet br. IT-01-47-T, *Presuda*, 325-328, pristup ostvaren 24. 4. 2020., https://www.icty.org/x/cases/hadzihasanovic_kubura/tjug/bcs/060315.pdf.

¹²² ICTY, HVO, HZ H-B, HVO Zapovjedništvo OZ Srednja Bosna, IZM – Vitez, Ur. broj 01-4-619/93, 25. 4. 1993., Izvješće o radu komisije zajedničkog operativnog centra za dan 25. 4. 1993., pristup ostvaren 24. 4. 2020., <http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=4i31sf45u20bcw45klx4f155&StartPage=1&EndPage=10>.

¹²³ ICTY, Predmet br. IT-01-47-T, *Presuda*, 329, pristup ostvaren 24. 4. 2020., https://www.icty.org/x/cases/hadzihasanovic_kubura/tjug/bcs/060315.pdf.

¹²⁴ ICTY, HR H-B, MUP, PU Travnik sa sjedištem u Vitezu, Policijska stanica Busovača, br. 03-9/4-111-22/94, 18. 2. 1994., Izvješće povodom masakra u selu Miletici, općina Travnik, 5 osoba hrvatske nacionalnosti od strane NN izvršitelja, pristup ostvaren 24. 4. 2020., <http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=4i31sf45u20bcw45klx4f155&StartPage=1&EndPage=10>.

10. BORBE U LIPNJU 1993.

10.1. NASTAVAK MUSLIMANSKOG NAPADA

Permanentno napeta situacija opet je eskalirala 3. lipnja 1993. g. kada je ABiH izvršila napad na Travnik. Dijelovi 17. krajiške brdske brigade ubačeni su iza leđa hrvatskim snagama koje su držale crtu obrane prema srpskoj vojsci te su muslimanske snage zauzele grad iz kojeg su prognale Hrvate, koji potom odlaze u Novi Travnik, Vitez i Busovaču.¹²⁵ Idući su napadi poduzeti na području Kaknja, gdje se situacija razvijala vrlo slično kao u Travniku. Naime, u svibnju je iz Zenice u Kakanj doveden dio 7. muslimanske brigade te se ona ponovo pokazala kao destabilizirajući faktor. Uslijedili su već poznati incidenti s uhićenjima mudžahedina, kojima su slijedila zarobljavanja Hrvata radi razmjene. HVO u Kaknju poražen je 13. lipnja, a velik broj hrvatskih izbjeglica odlazi na područje Vareša.¹²⁶ Nakon što je Žepče u travanjским napadima odsječeno od Zenice, u HVO-u su očekivali sličan scenarij kao u Lašvanskoj dolini. Nakon nekoliko incidenata s mudžahedinima, 24. lipnja dijelovi 2. i 3. korpusa ABiH iz smjera Željeznog Polja i Zenice napadaju 111. brigadu HVO-a u Žepču. Zbog izoliranog položaja, HVO je morao privremeno surađivati sa Srbima, koji su na taj način pokušali spojiti svoje snage u Tesliću s Ozrenom, te su 30. lipnja muslimanske snage potisnute.¹²⁷

10.2. ZLOČIN U BIKOŠIMA – MALJINAMA

Lipanj 1993. g. bio je posebno tragičan za hrvatske civile u općini Travnik. Selo Maljine 8. lipnja napale su jedinice 306. brigade ABiH te 7. muslimanske brigade iz pravca Mehurića i Suhoga Dola.¹²⁸ U selu se nalazilo nekoliko stotina civila, a branilo ga je oko 50 vojnika HVO-a koji su se morali predati jer su bili okruženi muslimanskim snagama.¹²⁹ Mještani koji su svjedočili opkoljavanju sela tvrde da su među napadačima vidjeli „tamnopute mudžahedine koji su govorili arapski, imali duge brade i trake oko čela“. Vojna je policija 306. brigade okupila u kolonu civile i razoružane vojnike te s njima krenula pješke prema Mehurićima.¹³⁰ Nedaleko Poljanica presrela ih je skupina mudžahedina koji su potom iz

¹²⁵ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 328-332.

¹²⁶ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 338-341.

¹²⁷ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 377-380; SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat*, 216-222.

¹²⁸ ICTY, Predmet br. IT-01-47-T, *Presuda*, 339-341, pristup ostvaren 26. 4. 2020., https://www.icty.org/x/cases/hadzihasanovic_kubura/tjug/bcs/060315.pdf.

¹²⁹ *Dossier*, 142; HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 15.

¹³⁰ ICTY, Predmet br. IT-01-47-T, *Presuda*, 341-343, pristup ostvaren 26. 4. 2020., https://www.icty.org/x/cases/hadzihasanovic_kubura/tjug/bcs/060315.pdf.

kolone izdvojili neke muškarce i jednu djevojku, Anu Pranješ, koja je nosila oznake Crvenoga križa, te se s njima uputili natrag u Bikoše, zaselak u Maljinama. Tamo su ih likvidirali rafalnom paljbom iz automatskog oružja te su ubijena najmanje 24 Hrvata.¹³¹ Još treba naglasiti kako su zarobljenici odvedeni u prostorije osnovne škole u Mehurićima, gdje je bilo sjedište 306. brigade, ali postoje dokazi da su tijekom 1993. g. tamo boravili i mudžahedini koji su provodili torturu nad nemuslimanskim zarobljenicima, iako se njihova primarna baza na tome području nalazila u obližnjim Poljanicama.¹³²

Muslimanske vojne i političke vlasti nisu priznavale da se dogodio zločin. Džemal Merdan, zamjenik komandanta 3. korpusa, u izvješću od 21. listopada 1993. g. iznosi službenu konstataciju kako su u borbama u Maljinama sudjelovali vojnici 306. brigade i „naoružani mještani koji nisu uvršteni u jedinice ABiH, a oružje su nabavili privatnim kanalima“. Naveo je kako je HVO protjerao hrvatsko stanovništvo s tog područja i izazvao sukobe s ABiH te kako civili nisu masakrirani, nego su sve žrtve stradale tokom borbe.¹³³

10.3. OSVAJANJE GUČE GORE

U sveobuhvatnom napadu na općinu Travnik, iste postrojbe koje su napale Maljine napredovale su u smjeru Guče Gore i osvojile ju 7./8. lipnja 1993. g. Navedeno se mjesto nalazi na obroncima planine Vlašić, uz rijeku Bilu, na jednom od ključnih prometnih pravaca koji prolaze Lašvanskom dolinom. U središtu Guče Gore nalazi se franjevački samostan gdje su se pred muslimanskim naletom sklonili civili iz okolnih sela, a potom ih je, pod neprekinutom paljbom, evakuirao britanski bataljun UNPROFOR-a i odveo u Novu Bilu.¹³⁴ Armija BiH zato je prosvjedovala jer su Britanci ranije odbili evakuirati muslimanske civile iz Velike Bukovice koju je opkolio HVO.¹³⁵ Nekoliko dana kasnije otkriveno je da su u crkvu provalile mudžahedinske jedinice te uništile i oskrvnule unutrašnjost. Bojom su premazane zidne freske i umjetnine, razbijeni su kipovi, zidovi su išarani arapskim natpisima, uništene su orgulje i stara biblioteka, a na vratima je samostana bilo napisano: „Ci vediamo a Roma“

¹³¹ ICTY, Predmet br. IT-01-47-T, *Presuda*, 344-348, pristup ostvaren 26. 4. 2020., https://www.icty.org/x/cases/hadzihasanovic_kubura/tjug/bcs/060315.pdf.

¹³² ICTY, Predmet br. IT-01-47-T, *Presuda*, 413-417, pristup ostvaren 26. 4. 2020., https://www.icty.org/x/cases/hadzihasanovic_kubura/tjug/bcs/060315.pdf.

¹³³ ICTY, RBiH, Komanda 3. korpusa, str. pov. br. 02/33-2292, Zenica, 21. 10. 1993., Dostava traženih podataka, pristup ostvaren 26. 4. 2020., <http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=hkhp5d55z3as2055zyuosrjg&StartPage=1&EndPage=10>.

¹³⁴ HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 9, 14-15.

¹³⁵ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 332.

(„Vidimo se u Rimu“).¹³⁶ Naime, mudžahedini koji su osvojili samostan inspirirali su se osmanlijskim sultanom Mehmedom II. El-Fatihom koji je 1453. g. osvojio Konstantinopol, nakon čega je, kako bi objavio svoju vlast, proučio ezan na oltaru crkve sv. Sofije, a ambicija mu je bila osvojiti Rim i pod svojom vlašću ujediniti nekadašnje Rimsko Carstvo. Abu Maali, jedan od zapovjednika mudžahedina u BiH, odabrao je ovaj nadimak jer se njime služio i sultan El-Fatih, a dostupne su propagandne snimke koje prikazuju vojnike kako uništavaju inventar samostana na Gučkoj Gori te se jedan od njih popeo na oltar i proučio ezan.¹³⁷

U Guču su Goru ubrzo pristigle regularne jedinice ABiH, a Haški je sud kasnije ustvrdio kako je tijekom ljeta 1993. g. komanda 306. brigade ABiH bila smještena u samostanu samo „kako bi ga bolje zaštitila“.¹³⁸ Dokument koji najbolje svjedoči o tome da su se mudžahedini zadržali na širem području Travnika, a otkriva i pravu hijerarhiju zapovijedanja u tim postrojbama, naredba je komandanta Operativne grupe Bosanska krajina Mehmeda Alagića iz srpnja 1993. g. On prvo konstatira kako su mudžahedini otvorili vatru na vozila UNPROFOR-a u Gučkoj Gori i potom traži da komandanti brigada i travnički imam Nusret ef. Abdibegović objasne mudžahedinima kako ne smiju napadati pripadnike stranih mirovnih i humanitarnih organizacija.¹³⁹

11. OSNIVANJE POSTROJBE „EL MUDŽAHID“

Dvojbe oko toga tko je kontrolirao mudžahedine i čije su naredbe oni izvršavali mogu se razmatrati sve do ljeta 1993. g., kada je započeo proces osnivanja posebnog odreda unutar 3. korpusa ABiH. Krajem srpnja komandant Glavnoga štaba ABiH Rasim Delić ovlastio je Sakiba Mahmuljina da dogovori prelazak stranih dobrovoljaca, koji su se nalazili na području zone odgovornosti 3. korpusa, u sastav Armije BiH.¹⁴⁰ Nakon što su ti koraci poduzeti, 12. kolovoza komandant 3. korpusa Enver Hadžihasanović podnio je prijedlog Glavnome štabu ABiH o formiranju odreda „El Mudžahidin“ s centrom u Mehurićima.¹⁴¹ Idućega je dana

¹³⁶ HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 16-17; MLIVONČIĆ, *Zločin s pečatom*, 66.

¹³⁷ HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 17-20. Vlast u Gučkoj Gori uspostavio je Abu Hamza iz Tunisa.

¹³⁸ ICTY, Predmet br. IT-01-47-T, *Presuda*, 572-573, pristup ostvaren 26. 4. 2020.,

https://www.icty.org/x/cases/hadzihasanovic_kubura/tjug/bcs/060315.pdf.

¹³⁹ ICTY, RBiH, ABiH, 3. korpus, OG Bosanska krajina, br. 09/26-1, 13. 7. 1993., Naredba, pristup ostvaren 26. 4. 2020., <http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=hkhp5d55z3as2055zyuosrjg&StartPage=1&EndPage=10>.

¹⁴⁰ ICTY, RBiH, ŠVK OS, pov. br. 1/297-54, Sarajevo, 23. 7. 1993., Ovlaštenje, pristup ostvaren 26. 4. 2020., <http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=qzqrzbzcdbotieioqjdjoytvr&StartPage=1&EndPage=10>.

¹⁴¹ ICTY, ARBiH, Komanda 3. korpusa, str. pov.br. 05/900-90, Zenica, 12. 8. 1993., Formiranje odreda od stranih državljana, prijedlog, pristup ostvaren 26. 4. 2020.,

Delić potvrdio prijedlog 3. korpusa i naredio osnivanje navedenoga odreda.¹⁴² Zapovjedništvo odreda nalazilo se u Podbrežju kod Zenice, u zgradi Vatrostalne, gdje je ranije bilo središte lokalne postrojbe HVO-a. Tamo se nalazila i medresa gdje su novi članovi morali pohađati vjeronauk, nakon čega su išli na obuku u selo Orašac.¹⁴³ Glavna i najodgovornija osoba u postrojbi bio je emir i tu je funkciju najdulje obnašao Abu Maali, a postojala je još i šura, institucija koja se u hijerarhiji nalazila iznad emira i donosila je konačne odluke o svim važnim pitanjima. Ranije spominjani šejh Anwar Shabaan iz Milana također je imao istaknuti položaj, mnogi su ga doživljavali vrhovnim autoritetom i „pravim emirom“, a izdavao je i fetve.¹⁴⁴ Također valja spomenuti da je godinu dana nakon osnivanja postrojbe predsjednik Izetbegović donio odluku o unapređenjima te su viši čin u ABiH dobili i neki pripadnici „El Mudžahida“, među njima i Abu Maali, Abu Ejmen, Abul Haris i još neki.¹⁴⁵

U ljeto i ranu jesen 1993. g. odvijali su se zanimljivi događaji na političkom planu kada je u obliku Owen-Stoltenbergova plana predloženo uspostavljanje Unije triju republika u BiH, odnosno neke vrste muslimansko-srpsko-hrvatske konfederacije. Muslimanska je strana, nezadovoljna obimom teritorija koji je dobila, odbila prihvatiti sporazum.¹⁴⁶ Međutim, prije toga, na pregovorima u Ženevi Izetbegović je potpisao dvije kontradiktorne deklaracije: prvu 14. rujna s predsjednikom Tuđmanom u kojoj su se sporazumjeli o prekidu sukoba između ABiH i HVO-a, otpuštanju zatočenika iz logora i osnivanju radne skupine za pitanja teritorijalnog razgraničenja prema Owen-Stoltenbergovu planu.¹⁴⁷ Dva dana kasnije sklapa sporazum s Momčilom Krajišnikom sličnoga sadržaja, ali uz jedan bitan dodatak o pravu svake od republika u budućoj uniji BiH da ju napusti ako se građani republike tako izjasne, a ako se takva unija republika raspadne, sva njezina prava prenose se na republiku s muslimanskom većinom.¹⁴⁸ Još treba napomenuti kako je, unatoč potpisanom prekidu vatre, ABiH baš u to vrijeme krenula u sveobuhvatnu vojnu ofenzivu nazvanu Neretva 93 kojom su

<http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=qzqrbzedcbotieioqjdjoytvr&StartPage=1&EndPage=10>.

¹⁴² ICTY, RBiH, ŠVK OS Sarajevo, str. pov. br. 14/75-86, Sarajevo, 13. 8. 1993., Formiranje odreda „El Mudžahidin“ u zoni odgovornosti 3. korpusa, naređenje, pristup ostvaren 26. 4. 2020.,

<http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=qzqrbzedcbotieioqjdjoytvr&StartPage=1&EndPage=10>.

¹⁴³ ICTY, Predmet br. IT-O4-83-T, *Presuda*, 56, pristup ostvaren 26. 4. 2020.,

<https://www.icty.org/x/cases/delic/tjug/bcs/080915bcs.pdf>.

¹⁴⁴ ICTY, Predmet br. IT-O4-83-T, *Presuda*, 58-59, pristup ostvaren 26. 4. 2020.,

<https://www.icty.org/x/cases/delic/tjug/bcs/080915bcs.pdf>.

¹⁴⁵ ICTY, Odluka o proizvođenju – unapređenju u činove Armije RBiH od 5. 8. 1994., pristup ostvaren 26. 4. 2020., <http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=qzqrbzedcbotieioqjdjoytvr&StartPage=1&EndPage=10>.

¹⁴⁶ BORAS, *Kako je umirala SRBiH*, 127-130; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 152-154; TUĐMAN, *Haški krivolov*, 143-145.

¹⁴⁷ TUĐMAN, *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije*, 373-376.

¹⁴⁸ ICTY, Zajednička deklaracija, B-115/3-37, Ženeva, 16. 9. 1993., pristup ostvaren 26. 4. 2020.,

<http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=qzqrbzedcbotieioqjdjoytvr&StartPage=1&EndPage=10>.

željeli ovladati dolinom Vrbasa i Neretve te uspostaviti kontrolu nad Makljenom.¹⁴⁹ Osim u sjevernoj Hercegovini, napadi su u rujnu poduzeti i na području Lašvanske doline, gdje je zbog okruženja i blokade mnogih mjesta situacija za civile iz dana u dan postajala sve teža.¹⁵⁰

U nastavljenim napadima ABiH u listopadu u dolini Lašve sudjelovala je i postrojba „El Mudžahid“ i to pod komandom Operativne grupe Bosanska krajina kojom je upravljao Mehmed Alagić.¹⁵¹ Fokus je tada ipak bio na području grada Vareša, gdje je ABiH napala selo Kopijare, nakon čega su postrojbe HVO-a napale Stupni Do pa je, nakon obostranih zločina nad civilima, ABiH početkom studenog pod svoju kontrolu stavila Vareš, povezala jedinice 2., 3. i 4. korpusa i uspostavila potpuni nadzor nad cestom od Tuzle do Gornjeg Vakufa.¹⁵² Značajan sukob Hrvata i mudžahedina dogodio se kod Novoga Travnika. Početkom listopada HVO se sukobio s petoricom pripadnika „El Mudžahida“ pri čemu su četvorica stradala, a jedan je odveden u zatvor. Zatražena je razmjena uz prijetnju da će svakoga dana biti uhićivano po 20 Hrvata dok se taj zahtjev ne ispuni.¹⁵³ Potom je zarobljeno desetak civila iz Travnika te su odvedeni u mudžahedinski logor u Orašcu gdje su maltretirani, a 21. listopada na ritualan je način pogubljen zarobljenik Dragan Popović.¹⁵⁴

Muslimanske su snage u prosincu 1993. g. poduzele zadnju vojnu operaciju nazvanu Prozor 93 kojom su još jednom pokušale osvojiti tvornicu SPS u Vitezu te deblokirati enklavu u Starom Vitezu. Akcija je započela 22. prosinca napadom na Križančevo Selo gdje je počinjen ratni zločin nad civilnim stanovništvom, a nastavljena je u siječnju 1994. g. kada se dogodio zadnji u nizu zločina u Lašvanskoj dolini, u selu Buhine Kuće.¹⁵⁵ S obzirom da je propala operacija Neretva 93, da 3. korpus više nije imao snage za rat, a HVO je operacijom Tvigi 94 znatno poboljšao svoj položaj na bojištu, Izetbegović je pristao na politički sporazum pa je 18. ožujka 1994. g. u Washingtonu potpisano stvaranje hrvatsko-muslimanske Federacije BiH, a u skladu s tim uspostavljen je i vojni sporazum ABiH i HVO-a.¹⁵⁶

¹⁴⁹ MARIJAN, *Domovinski rat*, 304-306.

¹⁵⁰ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 345-353.

¹⁵¹ ICTY, RBiH, Komanda 3. korpusa, str. pov. br. 02/33-2246, Zenica, 10. 10. 1993., Odgovor na vanredni izvještaj, pristup ostvaren 26. 4. 2020.,

<http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=qzqrbzedcbotieioqjdjoytvr&StartPage=1&EndPage=10>.

¹⁵² SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat*, 233-238.

¹⁵³ ICTY, BiH, HR H-B, HVO, Zbornu područje Vitez, ur. broj. 1739-07/1-07/94-625, 11. 10. 1994., Dostava slučaja pravniku u Upravi SIS-a, pristup ostvaren 26. 4. 2020.,

<http://icr.icty.org/bcs/frmResultSetb.aspx?e=qzqrbzedcbotieioqjdjoytvr&StartPage=1&EndPage=10>.

¹⁵⁴ ICTY, Predmet br. IT-01-47-T, *Presuda*, 439-446, pristup ostvaren 26. 4. 2020.,

https://www.icty.org/x/cases/hadzihasanovic_kubura/tjug/bcs/060315.pdf.

¹⁵⁵ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 356-360; MLIVONČIĆ, *Zločin s pečatom*, 91-95.

¹⁵⁶ BORAS, *Kako je umirala SRBiH*, 149-152; MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, 429-431.

12. BITKA ZA VOZUĆU 1995.

Zadnja bitka u ratu u BiH vodila se na širem području Zavidovića te na planini Ozren kraj Doboja. Na trokutu Tešanj-Maglaj-Doboj mudžahedini su još krajem 1992. g. sudjelovali u borbama protiv srpske vojske, a to je bila skupina od 25 veterana rata u Afganistanu koji su među prvima došli u BiH. U svibnju 1995. g. postrojba „El Mudžahid“ krenula je u osvajanje kote Podsjelovo koju su nazivali „Vrata Moskve“ te su ju u kratkom roku preoteli od jedinica Vojske Republike Srpske (VRS).¹⁵⁷ U rujnu 1995. g. ABiH započela je završnu fazu operacije Uragan 95 s ciljem zauzimanja Vozuće kako bi se spojile tuzlanska i zenička regija, odnosno zone 2. i 3. korpusa ABiH. „El Mužahid“, predvođen Abu Maalijem, imao je velike gubitke, ali su ipak odigrali presudnu ulogu u ovladavanju ključnom kotom Paljenik, nakon čega su jedinice VRS-a potpuno poražene.¹⁵⁸ Pri tom su u okolnim selima počinili teške zločine nad srpskim civilnim stanovništvom i ratnim zarobljenicima.¹⁵⁹ Nakon borbi kod Vozuće i Ozrena Izetbegović je izvršio smotru jedinice „El Mudžahid“, obišao vojnike i susreo se s Abu Maalijem, šejhom Shabaanom i Sakibom Mahmulinom, što je i zabilježeno kamerom, a ti su se promidžbeni filmovi koristili za prikupljanje donacija za ratnike u BiH.¹⁶⁰

Naposljetku treba spomenuti kako je jedna od odredbi Daytonskog mirovnog sporazuma, koji je zaustavio rat u BiH, a potpisan je krajem 1995. g., zahtijevala povlačenje svih stranih vojnih snaga s teritorija Bosne i Hercegovine, što se posebno odnosilo na mudžahedine. Međutim, izvjestan broj takvih pojedinaca, čini se u dogovoru s vlastima, ostao je u BiH i nakon rata, dodjeljivana su im državljanstva, a mnogi su se oženili domaćim muslimankama i asimilirali se. Postrojba „El Mudžahid“ svečano je raspuštena, a Abu Maali napustio je BiH 1999. g. pod američkim pritiskom, iako se sumnjalo da se kasnije u nekoliko navrata vraćao.¹⁶¹ Priča oko uloge mudžahedina u ratu u Bosni i Hercegovini počela se raspetljivati kada je, nakon terorističkog napada na Svjetski trgovački centar u New Yorku 11. rujna 2001. g., skrenuta pažnja na strance koji su se borili u sklopu Armije BiH, ali do danas ostaju mnoge pojedinosti nejasne i zločini nekažnjeni.

¹⁵⁷ CVJETKOVIĆ, *Bitka za Vozuću*, 148-150; HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 169-171.

¹⁵⁸ CVJETKOVIĆ, *Bitka za Vozuću*, 170-174; MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 169.

¹⁵⁹ ICTY, Predmet br. IT-04-83-T, *Presuda*, 89-91, pristup ostvaren 26. 4. 2020., <https://www.icty.org/x/cases/delic/tjug/bcs/080915bcs.pdf>.

¹⁶⁰ HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 54-55; MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 171-172. Sakib Mahmulin tada je bio na funkciji komandanta 3. korpusa ABiH.

¹⁶¹ HEĆIMOVIĆ, *Garibi*, 55-56, 237-238; MLIVONČIĆ, *Al Qaida se kalila u BiH*, 172-174.

13. ZAKLJUČAK

Sumirajući sve napisano, može se zaključiti kako je tema o ulozi i djelovanju stranih muslimanskih dobrovoljaca u bosanskohercegovačkom ratu iznimno kompleksna i višeslojna te za sada postoji još niz nedorečenosti koje se uz nju vežu. Prije svega, poprilično je nejasno na koji su način mudžahedini dolazili u Bosnu i Hercegovinu. Njihovo kretanje možemo samo fragmentarno rekonstruirati prateći aktivnosti muslimanskih humanitarnih organizacija koje su uz humanitarnu pomoć transportirale borce i oružje u BiH. Također, vrlo je teško utvrditi njihov precizan broj i točne identitete jer prve mudžahedinske postrojbe, kao i jedinica „El Mudžahid“, nisu za sobom ostavile dokumentaciju i izvore koji bi nam danas bili dostupni. Još se jedna poteškoća pojavljuje pri pokušaju praćenja linije zapovijedanja mudžahedinima. Kao što je rečeno, oni su tek u ljeto 1993. g. službeno postali postrojba u sastavu 3. korpusa, a do tada je primjetna njihova bliska povezanost s vjerskim i političkim krugovima. Posebno je indikativno da su mudžahedini bili najbrojniji na području srednje Bosne, gdje je rat Hrvata i Muslimana bio najintenzivniji pa se može konstatirati da su tamo koncentrirani s namjerom. Pri tom dolazimo do važnog pitanja metodologije djelovanja muslimanskog političkog vrha na čelu s Alijom Izetbegovićem, koje je od presudne važnosti za razumijevanje uzroka sukoba Hrvata i Muslimana u BiH. Imajući na umu sve pojedinosti iznesene u ovome radu, jasno je da su Muslimani bili ti koji su uporno odbijali vojni savez s Hrvatima i opstruirali pregovore, a Izetbegovićev je stav o samostalnosti i uređenju BiH bio dvosmislen i višestruko nejasan. Takva saznanja nužno otklanjaju krivnju hrvatskog političkog vrha za izbijanje rata, a dokaz za to je i današnji neravnopravni položaj Hrvata u BiH.

Mudžahedini su korišteni kao jedno od oruđa za ostvarenje partikularnih vojnih i političkih ciljeva i pritom su počinili brojne teške zločine nad hrvatskih i srpskim civilima i ratnim zarobljenicima, što do danas nije adekvatno prepoznato u javnosti, a kamo li sudski procesuirano. Naravno, ta činjenica ne relativizira i ne umanjuje ostale zločine i nepravilnosti koje su se događale na svim trima sukobljenim stranama i koje se ne mogu moralno opravdati. Međutim, postoji bitna razlika između hrvatskih, muslimanskih i srpskih postupaka tokom rata, kako u politikama koje su ih potakle, tako i u suvremenome medijskome tretmanu, stoga je potrebno više pažnje posvetiti sagledavanju zanemarenih aspekata rata u BiH, kako bi se u budućnosti otklonile nejasnoće koje trenutno postoje.

14. BIBLIOGRAFIJA

KNJIGE I ČLANCI:

BORAS, Franjo. *Kako je umirala Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina*. Mostar: Slobodan Praljak, 2002.

CVJETKOVIĆ, Nenad M. *Bitka za Vozuću (1992. – 1995.)*. Doboj: Misionar, 2012.

Dossier, Zločini muslimanskih postrojbi nad Hrvatima u BiH 1992. – 1994. Skupina autora. Mostar: Centar za istraživanje i dokumentaciju Mostar, 1999.

HEĆIMOVIĆ, Esad. *Garibi, Mudžahedini u BiH 1992. – 1999.* Zenica: Fondacija Sina, 2006.

IZETBEGOVIĆ, Alija. *Islam između Istoka i Zapada*. Sarajevo: Svjetlost – El Kalem, 1995.

LUČIĆ, Ivica (Ivo). *Uzroci rata, Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine*. Zagreb: Despot infinitus, Hrvatski institut za povijest, 2013.

LUČIĆ, Ivo. „Bosnia and Hercegovina and Terrorism“. *National Security and the Future 2* (2001), br. 3-4: 111-142.

LUČIĆ, Ivo. *Od vila ilirskih do Bijeloga puta, Stranputicama bosanske i hercegovačke prošlosti*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Hrvatska liječnička komora, 2018.

MARIJAN, Davor. *Domovinski rat*. Zagreb: Despot Infinitus, Hrvatski institut za povijest, 2016.

MARIJAN, Davor. *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018.

MLIVONČIĆ, Ivica. *Al Qaida se kalila u Bosni i Hercegovini, Mjesto i uloga mudžahida u Republici Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini od 1991. do 2005. godine*. Tomislavgrad: Naša ognjišta, 2007.

MLIVONČIĆ, Ivica. *Zločin s pečatom, Genocid i ratni zločini muslimansko-bošnjačkih snaga nad Hrvatima BiH 1992. – 1994.* Zagreb: Centar za prikupljanje dokumentacije i obradu podataka o Domovinskom ratu, 1998.

PEHAR, Dražen. *Alija Izetbegović i rat u Bosni i Hercegovini*. Mostar: HKD Napredak, 2011.

SHRADER, Charles R. *Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni, Vojna povijest 1992. – 1994.* Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga, 2004.

TRHULJ, Sead. *Mladi Muslimani.* Zagreb: Globus, 1992.

TUĐMAN, Miroslav. *Bosna i Hercegovina u raljama zapadne demokracije, Korespondencija predsjednika dr. Franje Tuđmana i dokumenti o Bosni i Hercegovini 1990. – 1995.* Zagreb: Despot Infinitus, 2013.

TUĐMAN, Miroslav. *Haški krivolov, Analiza dokaza o ciljevima zajedničkog zločinačkog pothvata u predmetu IT-04-74.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatski dokumentacijski centar Domovinskog rata u BiH, 2019.

INTERNETSKI IZVORI:

BH Dani (Sarajevo), 1999.

BH Dani (Sarajevo), 2008.

ICTY, Predmet br. IT-01-47-T: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia: Predmet br. IT-01-47-T, Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića i Amira Kubure, <https://icr.icty.org/>.

ICTY, Predmet br. IT-04-83-T: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia: Predmet br. IT-04-83-T, Tužilac protiv Rasima Delića, <https://icr.icty.org/>.

IZETBEGOVIĆ, Alija. *Islamska deklaracija.* Sarajevo: Bosna, 1990. Pristup ostvaren 20. 3. 2020. <https://www.docdroid.net/2gA1dMY/islamska-deklaracija-knjiga-o-islamizaciji-muslimana-alija-izetbegovic-pdf>.